

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักการทฤษฎี และแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องจากเอกสารตำรา งานวิจัย และบทความต่าง ๆ โดยมีหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ความเป็นมาของโรงเรียนวิถิพุทธ
2. กรอบความคิด รูปแบบและแนวทางดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธ
3. หลักการของการศึกษา (ระบบไตรสิกขา)
4. ทำไมคนไทยต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา
5. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

1. ความเป็นมาของโรงเรียนวิถิพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 1 - 2) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของโรงเรียนวิถิพุทธว่า สืบเนื่องจากที่กระทรวงศึกษาธิการ จัดประชุมเรื่อง “หลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา” ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2545 ที่ประชุมได้หารือถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัด

โรงเรียนวิถิพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคมและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

กระทรวงศึกษาธิการนำความเห็นของที่ประชุมมาหารือต่ออีกหลายครั้ง ได้ไปกราบขอคำแนะนำเรื่องการจัดโรงเรียนวิถิพุทธจากพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ณ วัดญาณเวศกวัน และจาก พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์ท่านมาให้ข้อคิดในการประชุมระดมความคิดครั้งแรก

วันที่ 26-27 กุมภาพันธ์ 2546 เป็นการประชุมหารือเรื่อง โรงเรียนวิถิพุทธ เป็นครั้งแรก มีพระภิกษุและคฤหัสถ์ ผู้ทรงคุณวุฒิมาร่วมประชุมประมาณ 30 รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นถึงหลักสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถิพุทธ

วันที่ 1-4 เมษายน 2546 เป็นการประชุมหารือครั้งที่ 2 มีพระภิกษุและคฤหัสถ์ รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิมาร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินการต่อจากหลักการที่ได้ข้อสรุปไว้แล้ว ประมาณ 50 รูป/คน

2. กรอบความคิด รูปแบบและแนวทางดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 9 -21) ได้กล่าวถึงกรอบความคิดรูปแบบและแนวทางดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธไว้ ดังนี้

โรงเรียนวิถิพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต

ลักษณะจุดเน้น

โรงเรียนวิถิพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตใสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือ ใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ(ปรโต โฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตร เอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้งศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่พึงงามสำหรับตนเองและสังคม สมာธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่แยบคาย (โยนิโส มนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขานี้ อาจแสดงแนวคิดได้ดังแผนภาพ ต่อไปนี้

แผนภาพ สรุปลักษณะจากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

แนวทางดำเนินงานของสถานศึกษา

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรม
 อย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีวัฒนธรรมแสง
 ปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวัชธรรม 4 ประการ คือ

1. สัมปยุตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้กันดี ใกล้ผู้รู้ มีครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มี
 สื่อที่ดี

2. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี
3. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์ พิจารณาหาเหตุผลที่ดี และถูกวิธี
4. ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องเหมาะสม

ปัญญาวุฒิชรรม 4 ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน จากแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาดังกล่าวจึงได้นำมาเป็นกรอบในการกำหนดแนวทางดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ด้านการบริหารจัดการ
2. ด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม
3. ด้านการเรียนการสอน
4. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีพุทธ
5. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

1. ด้านการบริหารจัดการ

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 27-32) ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธและเสนอแนะแนวทางดำเนินการไว้ดังนี้

สถานศึกษาควรสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนผู้ปกครองและชุมชน พัฒนาผู้เรียนและพัฒนาซึ่งกันและกัน ศึกษาวิเคราะห์ จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างกันไป โดยมีการพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมซึ่งประกอบ ด้วยขั้นตอน ดังนี้

- 1.1 เตรียมการ (ศรัทธาและฉันทะ)
 - 1.1.1 หาที่ปรึกษา แหล่งศึกษาเอกสารข้อมูล
 - 1.1.2 เตรียมบุคลากร กรรมการสถานศึกษา
 - 1.1.3 เตรียมนักเรียน
 - 1.1.4 เตรียมผู้ปกครองชุมชน
 - 1.1.5 กำหนดธรรมเนียมสถานศึกษา
 - 1.1.6 จัดทำแผนปฏิบัติการ

1.2 ดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ (ปัญญาวัชกรรม)

1.2.1 จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา / หน่วยการเรียนรู้ / แนวการจัดการเรียนรู้

1.2.2 เตรียมกิจกรรมนักเรียน

1.2.3 จัดสภาพกายภาพสถานศึกษา

1.2.4 จัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์

1.3 ดูแลสนับสนุนใกล้ชิด (กัลยาณมิตร)

1.3.1 นิเทศ ติดตาม

1.3.2 สนับสนุน

1.3.3 รวบรวมข้อมูลและประเมินผลระหว่างดำเนินงาน

1.4 ปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้น ๆ ด้วยหลักอิทธิบาท 4 และอุปนิสัยธรรม

1.5 ปรับประเมินผล และเผยแพร่ผลการดำเนินการ นำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อไป เช่น ในปีต่อไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่น และนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ

การพัฒนาผู้บริหาร ครูและคุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถียุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 52-55) ได้กล่าวถึง การจัดเตรียมให้ผู้บริหาร ครู ให้มีความพร้อมในการพัฒนาผู้เรียนดังนี้

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู มีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนทั้งในฐานะเป็นผู้อบรม สั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้และเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน ต้องมีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้ พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถียุทธ และกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการ หลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของตนเอง แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนาบุคลากร คือ การปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเองและการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

แนวทางการพัฒนาบุคลากร เช่น

1. วิเคราะห์สภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิและลักษณะของบุคลากร
2. ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ

3. วางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร

4. จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จทั้งกิจกรรมรูปธรรมและกิจกรรมพัฒนาจิต

5. ให้การยกย่องชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้

ลักษณะแนวกิจกรรมพัฒนาบุคลากร เช่น

1. การจัดอบรมใหญ่ประจำปี
2. จัดการพัฒนาจิต เจริญปัญญาย่อยรายสัปดาห์ หรือรายเดือน
3. จัดกลุ่มสนทนาธรรม
4. จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญ
5. จัดศึกษาดูงาน หรือปฏิบัติธรรมในสำนักต่าง ๆ
6. ส่งเสริมการศึกษา ปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยจัดห้องสมุดและสื่อต่าง ๆ ให้ยืมหรือใช้ศึกษา จัดห้องวิปัสสนา ฯลฯ
7. ส่งเสริมการถือศีล 5 เป็นวิถีชีวิต
8. ส่งเสริมการประเมินผลปฏิบัติธรรม และสอบอารมณ์(วิปัสสนา)

คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธ

ผู้บริหารสถานศึกษา

1. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
2. ละเลิกจากอบายมุข
3. ถือศีล 5 เป็นนิจ
4. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม
5. เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำความดี

ครู

1. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
2. ละเลิกจากอบายมุข
3. ถือศีล 5 เป็นนิจ
4. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม
5. มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์

กิจกรรมเสนอแนะเกื้อกูลสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 56-60) ได้กล่าวถึงการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียน วิทยาลัยพุทธกับชุมชนว่า โรงเรียนวิทยาลัยพุทธต้องมีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน สังคม ด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่างๆ อย่างหลากหลาย ในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานักเรียน บริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชนในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญาคุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมมาอาชีวะต่าง ๆ เป็นต้น แก่ชุมชนสังคม ด้วยเมตตาธรรม และด้วยความเป็น กัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามและสันติสุข ดังนี้

1. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนา และวันตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า กิจกรรมวันแม่ เป็นต้น
2. สถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัด ชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัด ซึ่งอาจจัดในช่วงกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่น ๆ เช่น นำอาหารไป เลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชรา หรือบ้านเด็กกำพร้า เป็นต้น
3. สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชน โดยเปิดต้อนรับผู้ปกครองและชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการกิจต่าง ๆ เช่น ดูแลความสะอาดของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิ- ปัญญาท้องถิ่นมาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น
4. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา หอประชุม ฯลฯ
5. เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้ แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่าง ๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลิตผลทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาขาย โดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลจัดการ
6. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่าง ๆ เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่าง ๆ ใน วันหยุด จัดทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น
7. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัดและชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศ โดยเชิญผู้ปกครองมาร่วมนำอาหารมารับประทาน ร่วมกัน จัดค่ายครอบครัว

8. เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียน ช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาครอบครัว ฯลฯ

9. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดทำหนังสือหรือวารสารของสถานศึกษาเผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน ฯลฯ

10. ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้ง ครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรของสถานศึกษาและบุคคลในชุมชนเพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไป เพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

2. ด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 48 - 51) ได้กล่าวถึงการจัดลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมและเสนอแนะแนวทางดำเนินการไว้ ดังนี้

1. บรรยากาศสงบเงียบ เรียบง่าย
2. ใกล้ชิดธรรมชาติ ร่มรื่น
3. ใกล้ชิดกับชุมชน
4. สะอาด มีระเบียบ
5. ทันสมัย มีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ
6. เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และคุณธรรม

สถานศึกษาควรจัดให้มีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อให้ นักเรียนได้เรียนอย่างมีความสุข คือ มุ่งเน้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ปลูกฝังเรื่องความสะอาด ความมีวินัย รวมทั้งการจัดสถานศึกษาให้มีความร่มรื่นมีต้นไม้ มีแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ไร่มุข ไร่ผลไม้ ปลูกผักปลอดภัยและไม่มีมูมอับ ให้ความรู้สึกร่วมกัน สบายกาย สบายใจ มีศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียน และบุคคลในชุมชน คือ มีพระพุทธรูปที่เด่นชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มีสวนพุทธธรรม ประกอบด้วยต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม มีอาคารสถานที่ ที่สะอาด เป็นระเบียบและเพียงพอต่อการใช้สอย มีแปลงเกษตร โรงฝึกงานที่เหมาะสมต่อการฝึกฝนคุณธรรม เพื่อประกอบสัมมาอาชีพะ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุดพระพุทธศาสนา ทุกห้องเรียนมีพระพุทธรูป เพื่อให้ นักเรียน ได้เห็นและระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ

บรรยากาศในห้องเรียนมีความสงบ สะอาด ครูและนักเรียนมีความสำรวมตน อยู่เสมอ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยและครบครันทั้งสื่อที่เกิดจากภูมิปัญญาของครู นักเรียนและชุมชน ตลอดจนสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ปลูกฝังคุณลักษณะใฝ่รู้ใฝ่เรียน และความรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก สถานศึกษาต้องมีความใกล้ชิดธรรมชาติ ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความสะอาด มีระเบียบเรียบร้อยของโรงเรียนวิถีพุทธจะต้องเกิดจากความร่วมมือ
ร่วมใจของนักเรียนทุกคน โดยครูสร้างบรรยากาศของความรักสามัคคี และความรับผิดชอบ

3. ด้านการเรียนการสอน

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 19) ได้กล่าวถึงการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน
วิถีพุทธและเสนอแนะแนวทางดำเนินการไว้ดังนี้

สถานศึกษาควรมีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการ
พุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียน
ด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น

1. หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์และผลการ
เรียนรู้ที่คาดหวังที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน
2. การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้
และปฏิบัติ
3. การจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็น
เกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติหรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและ
ผู้อื่น
4. ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ทั้งสาระพระพุทธศาสนา
และกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่าง ๆ
แนวทางการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย

1. หลักสูตรสถานศึกษา
 - 1.1 สอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์
ของนักเรียน
 - 1.2 เพิ่มเติมคุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง
 - 1.3 ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ
 - 1.4 สอดแทรกความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระกิจกรรม
พัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการใน
วิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน
2. ผู้สอน
 - 2.1 เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ
 - 2.2 เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียนมีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อุดหนุน อดทน อดกลั้น
และสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

3. กระบวนการเรียนรู้

- 3.1 พัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย ความประพฤติ จิตใจ ปัญญา
- 3.2 จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต (กิน อยู่ คู่ ฟัง)
- 3.3 สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา
- 3.4 เน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบ โยนิ โสมนสการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแห่งของสรรพสิ่ง
- 3.5 วัตถุประสงค์ตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลายครอบคลุมตามหลักภาวนา 4 ทั้งนี้ กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ คู่ ฟังเป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาคนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

4. ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 41 -47) ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธและเสนอแนะแนวทางดำเนินการไว้ดังนี้

สถานศึกษาควรจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ คู่ ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต โดย ในการจัดกิจกรรมนั้น ครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา และเสนอแนะการจัดกิจกรรมไว้เป็นแนวทาง 4 ลักษณะ คือ

1. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร
2. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์
3. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
4. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ

1. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น

- 1.1 พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
- 1.2 ประถมาภรณ์ชาวพุทธ
- 1.3 กิจกรรมค่ายพุทธบุตร
- 1.4 กิจกรรมบริหารจัดการ เจริญปัญญา
- 1.5 เรียนธรรมศึกษา/สอบธรรมศึกษา
- 1.6 บรรพชาสามเณรคู่ร่อน

2. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ เช่น

2.1 กิจกรรมหน้าเสาธง

- 2.1.1 กิจกรรมที่กระทำเพื่อระลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
- 2.1.2 กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์แผ่เมตตาและสงบนิ่ง
- 2.1.3 กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท
- 2.1.4 กิจกรรมนั่งไหว้พี่
- 2.1.5 กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรม

ขณะเข้าห้องเรียน

2.2 กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน

- 2.2.1 กิจกรรมเดินอย่างมีสติเข้าห้องอาหาร
- 2.2.2 กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร
- 2.2.3 กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีสติกว่าไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ
- 2.2.4 กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร
- 2.2.5 กิจกรรมนั่งสมาธิ 1 นาที ก่อนเรียน

2.3 กิจกรรมก่อนเลิกเรียน

- 2.3.1 กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์
- 2.3.2 กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ
- 2.3.3 กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ

2.4 กิจกรรมประจำสัปดาห์

- 2.4.1 กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์
- 2.4.2 กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือ

สถานศึกษากำหนด)

3. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น

3.1 กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา
สถานศึกษา ผู้ปกครองชุมชนร่วมกิจกรรมดังนี้

3.1.1 ทำบุญตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา

3.1.2 ฟังพระเทศน์

3.1.3 เวียนเทียนที่วัดหรือในสถานศึกษา

3.2 หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนและแห่เทียนพรรษา

3.3 สถานศึกษาจัดบรรยายศาสนวันสำคัญทางศาสนาโดยระดับชั้นทิวสีเหลือง
เชิญชมธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา(เสียงตามสาย)

4. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ เช่น

4.1 กิจกรรมไขปัญหาธรรม

4.2 กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

4.3 กิจกรรมประเมินผลการทำความดี

4.4 กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี

4.5 กิจกรรมอาสาตาวินิจฉัยปฏิบัติในวินัยหรือศีล

4.6 กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม

4.7 กิจกรรมต้นไม้พูดได้

4.8 กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา

4.9 กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา

4.10 กิจกรรมสมาทานศีลในวันพระ

4.11 กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ

4.12 กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ เช่น ครูต้อนรับทักทายนักเรียนด้วยกิริยา วาจาสุภาพ

อ่อนหวานและสัมผัสที่ประกอบด้วยเมตตา

4.13 กิจกรรมต้นไม้อธิษฐาน

4.14 กิจกรรมอธิษฐานจิตก่อนเรียน

4.15 กิจกรรมอบรมธรรมะ 5 นาที

4.16 กิจกรรมถือศีล นอนวัด ปฏิบัติธรรมช่วงเข้าพรรษา

4.17 กิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระ ก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวัน

4.18 กิจกรรมรับศีล หรือทบทวนศีลทุกวัน อาจเป็นบทกลอน หรือเพลง

เช่นเดียวกับกิจกรรมแผ่เมตตา

สืบเสาะแสวงหาความรู้ที่ค้นพบด้วยตนเองมากนักน้อยเพียงใด การค้นพบความรู้ด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่มีคุณค่าอันจะทำให้ผู้เรียนนั้นเรียนอย่างมีความหมายต่อตัวผู้เรียนเองเป็นอย่างมาก

2. ครูควรใช้การบูรณาการ ซึ่งเป็นการนำกระบวนการที่ต่อเนื่องจากขั้นตอนการสำรวจประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียน อันรวมไปถึงสถานการณ์ เงื่อนไขการเรียนรู้ สิ่งแวดล้อมที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง เป็นการบูรณาการความรู้ใหม่เข้ากับความรู้เดิม และพร้อมที่จะนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ สร้างสรรค์และแก้ไขปัญหาคือไป

3. ครูจะต้องมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ เป็นขั้นที่ผู้เรียนสามารถแสดงพฤติกรรมทั้งด้านความรู้ ความคิด ทักษะเจตคติและค่านิยม เพื่อการประยุกต์ใช้ในการแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง โดยพิจารณาจากผลการเรียนรู้ที่กำหนดไว้แล้ว ผู้เรียนควรมีโอกาสได้ฝึกปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดพฤติกรรมตามที่ระบุหรือคาดหวังไว้ ส่วนประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดนั้น ควรเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เรียนมีความพึงพอใจที่จะได้ฝึกปฏิบัติ และมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับผลการเรียนรู้ที่กำหนดไว้อย่างไร ประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดต้องอยู่ในขอบข่ายความสามารถของผู้เรียน และประสบการณ์การเรียนรู้ควรมีรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งอาจจะนำไปสู่การบรรลุผลการเรียนรู้เพียงข้อเดียวก็ได้ ในขณะที่เดียวกันประสบการณ์การเรียนรู้เพียงอย่างเดียว อาจจะนำไปสู่การบรรลุผลการเรียนรู้หลายอย่างก็ได้ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ควรเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสดงออกโดยไม่มีความรู้สึกกำลังถูกบังคับให้ทำ เพราะถ้ามีการบังคับจะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้น้อย

4. ครูควรจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจและความถนัดของผู้เรียนแต่ละคน โดยมีความเชื่อว่าผู้เรียนทุกคน สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้สูงสุดตามศักยภาพ

5. ครูต้องคอยเป็นผู้เอื้ออำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วผู้เรียนควรจะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรม จากความไม่รู้ เป็นรู้และรู้จริง จากทำไม่ได้ ทำไม่เป็น เปลี่ยนมาเป็นทำได้ ทำเป็น จากไม่ชอบ เปลี่ยนมาเป็นชอบ

6. ครูต้องยึดหลักการที่ว่า การจัดการเรียนรู้ที่ดีจะต้องมีกิจกรรมที่สามารถพัฒนาศักยภาพทุกด้าน คือ ร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ครูต้องมองผู้เรียนว่ามีภูมิรู้และภูมิธรรมอยู่ในระดับหนึ่ง ครูจะให้หลักการของศาสตร์ที่จะสอนเท่าที่จำเป็น ให้เพียงวิธีการเรียนรู้แต่ต้องพยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้จากการปฏิบัติของตนเองให้มากที่สุด หรือที่เรียกว่า เรียนจากสมาธิและพิจารณาตน (Self Learning) คือ เรียนไปประเมินผลการปฏิบัติของตน ปรับปรุงให้ดีขึ้น เรื่อย ๆ รู้รอบ รู้ลึก และรู้แจ้งในที่สุด

7. ครูต้องทบทวนบทบาทของตนเองใหม่ว่าคุณคือผู้ให้ องค์กรของคุณของ
กัลยาณมิตร 7 ประการคือ

- 7.1 วางตนในฐานะผู้ที่ศิษย์ไว้วางใจ
- 7.2 วางตนในหน้าเคารพ
- 7.3 วางตนในฐานะผู้ทรงคุณความรู้
- 7.4 วางตนในฐานะเป็นที่ปรึกษาที่ดี
- 7.5 วางตนในฐานะผู้ฟังที่ดีฟังทั้งคำพูดและความรู้สึกของศิษย์
- 7.6 วางตนในฐานะผู้ทรงปัญญา สามารถอธิบายอย่างลึกซึ้งให้ศิษย์

กระจำงได้

7.7 วางตนเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นแบบในการประพฤติปฏิบัติ

8. ครูจะต้องรู้จักเด็กเป็นรายกลุ่มรายบุคคลและมองว่าผู้เรียนทุกคนมี โอกาสที่จะ
เป็นอัจฉริยะได้อย่างน้อย 8 ด้าน คือ ด้านเหตุผล ภาษา ศิลปะ กายสัมผัส ดนตรี มนุษยสัมพันธ์
การเข้าใจตนเองหรือชีวิต เข้าใจธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกว่า อัจฉริยภาพในเชิง
พหุปัญญา (Multiple Intelligences)

9. ครูต้องพร้อมให้ความรัก และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แก่ศิษย์ ครูจึงต้อง
เปลี่ยนหน้าที่จากผู้ออกแบบการเรียนรู้ให้เอื้อต่อการพัฒนาไปสู่อัจฉริยภาพทั้ง 8 ด้านของเด็ก
แต่ละคน

10. การจัดการเรียนการสอนหรือการจัดการเรียนรู้ ครูต้องเน้นและให้ความสำคัญ
สำคัญกับผู้เรียนควบคู่กับธรรมชาติของวิชา ครูต้องรู้จักนักเรียน ให้เรียนรู้ทั้งหลักการ วิธีการ
เรียนรู้ และคุณธรรมที่จะเกิดตามธรรมชาติของวิชา

11. ครูควรจัดประสบการณ์และกิจกรรมที่ใช้คุณธรรมนำความรู้ บูรณาการ
คุณธรรมในการจัดประสบการณ์ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และทุกขั้นตอนในการจัดการเรียนรู้ โดย
ถือว่าครูทุกคนมีหน้าที่พัฒนาผู้เรียนให้ประพฤติตนยึดคุณธรรม และพัฒนาคนให้มีค่านิยมอันพึง
ประสงค์ ฯลฯ

บทบาทของนักเรียนในการเรียนรู้

กรมวิชาการ (2546 : 220-221) ได้กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญ
ที่สุดหรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นการจัดการเรียนรู้ที่เอาชีวิตจริงและเงื่อนไขการรับรู้ของผู้เรียน
เป็นตัวตั้ง ผู้เรียนมีอิสรภาพได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาเต็มตามศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ทั้ง
จิตใจ ร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ผู้เรียนได้รับการพัฒนาแบบองค์รวม ได้รับการฝึก

ให้มีศักยภาพในการสร้างรูปแบบการคิด ผู้เรียนเป็นผู้กระทำกิจกรรมการเรียนรู้ได้ถูกต้องแม่นยำตามธรรมชาติของวิชาด้วยความรู้สึกที่ดีงาม อันเป็นการสร้างบุคลิกภาพที่ดี คิดอย่างมีระบบและวิจารณ์อย่างมีเหตุผล อยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข เรียนรู้ตลอดชีวิตและเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ซึ่งผู้เรียนจะต้องมีบทบาทที่สำคัญ ดังนี้

1. ตระหนักถึงความสำคัญในบทบาทของตนเองที่เป็นผู้ทรงกิจกรรมและร่วมประเมินผลการเรียนตลอดเวลา และถ้าเป็นคนร่วมออกแบบการเรียนรู้ด้วยก็ยิ่งสมบูรณ์แบบมากขึ้น

2. มีส่วนร่วมในการจัดและคิดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ลงมือทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง จากกรณีปฏิบัติสัมพันธ์ แลกเปลี่ยน วิเคราะห์ประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น

3. ต้องรู้จักความจริง หลักการ เหตุผล กฎเกณฑ์ กฎธรรมชาติ และหลักการที่จะทำให้เกิดผล

4. รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้จักประโยชน์ที่ตนต้องการ รู้ผลที่เกิดจากเหตุ รู้ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ

5. รู้ว่าตนเองนั้นมีฐานะ ภาวะ เพศ ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม ขณะนี้เป็นอย่างไรและประพฤติให้เหมาะสมต่อสถานการณ์สิ่งแวดล้อม รู้จักปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

6. รู้ความพอดีในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้จ่ายทรัพย์สิน การบริโภคอาหาร และการกระทำต่าง ๆ

7. รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ต้องใช้ประกอบกิจกรรมในหน้าที่การงาน เช่น การตรงต่อเวลา และความเหมาะสมกับเวลา

8. รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลว่า เขามีความสามารถและคุณธรรมอย่างไร ใครยิ่งหย่อนกว่ากัน การปฏิบัติต่อบุคคลนั้นว่าควรคบหรือไม่ จะดำเนิน ขยก่อง แนะนำสั่งสอนอย่างไร

9. มีศรัทธา มีความละเอียดอ่อน อดทน มีความกล้าต่อบาป มีความเพียร มีสติ มีจิตใจมั่นคง และมีปัญญา

9.1 รู้ว่าจะปรึกษาสิ่งใดกับใคร ต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับตัวเอง และผู้อื่น

9.2 ไม่คิด ไม่พูด และไม่ทำในสิ่งที่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

9.3 มีความเห็นชอบว่า ทำดี ได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

9.4 ให้ทานด้วยความบริสุทธิ์ใจ คือ เอื้อเฟื้อตามกำลังความสามารถ โดยไม่หวังผลตอบแทน

จากการศึกษาแนวทางการดำเนินงานของสถานศึกษา สรุปได้ว่า การดำเนินงานในโรงเรียนวิถีพุทธ ที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างชัดเจน โดยบูรณาการการเรียนรู้ผ่านการกิน การอยู่ การดู การฟัง ใช้กระบวนการแสวงหาปัญญา ใช้วัฒนธรรม เมตตา เอื้ออาทร ไม่เอาเปรียบ เสียดสี กตัญญูต่อธรรมชาติ สถานศึกษาจะต้องกำหนดแนวทางการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม ด้านการเรียนการสอน ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีพุทธ และด้านบรรยากาศปฏิสัมพันธ์

3. หลักการของการศึกษา (ระบบไตรสิกขา)

พระธรรมปิฎก (ประยุต ปยุตโต) (2540 : 7 – 16) ได้กล่าวถึงหลักของการศึกษา (สิกขา) แยกย่อยออกไปเป็น 3 ด้าน โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจและปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดี

สิ่งแวดล้อมที่เราเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ มี 2 ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ (ในความหมายเดิมของพระพุทธศาสนา รวมทั้งสัตว์อื่นทั้งหลายทั้งปวงด้วย) และ สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย 4 เครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยีและสิ่งทั้งหลายที่มีในธรรมชาติ

ศีลแบ่งเป็นหมวดใหญ่ ๆ 4 หมวด คือ

1. การรักษาวินัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกขสังวร) เมื่อคนอยู่ร่วมกัน หรือทำงานทำกิจการทั้งหลายร่วมกัน เป็นชุมชน เป็นหน่วยงาน เป็นองค์กร ตลอดจนเป็นประเทศชาติ จะต้องมีกฎเกณฑ์กติกา ตลอดจนกฎหมาย เพื่อจัดระเบียบระบบให้เกิดความเรียบร้อยและความประสานสอดคล้อง ที่จะช่วยเอื้อโอกาสให้ชีวิตความเป็นอยู่และกิจการต่างๆ ดำเนินไปด้วยดี สมตามวัตถุประสงค์แห่งชีวิตหรือกิจการของชุมชนนั้น ดังเช่น พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีวินัยแม่บทที่เรียกชื่อเฉพาะว่า ปาฏิโมกข์ ซึ่งเรามักเรียกกันง่ายๆ ว่า ศีล 227 ชุมชนอื่น เช่น โรงเรียน ก็ต้องมีกฎกติกาที่เป็นวินัยแม่บทอย่างนี้เช่นเดียวกัน

วินัยแม่บทสำหรับสังคมคฤหัสถ์หรือสังคมแห่งมนุษยชาติทั้งหมด ก็คือ ศีล 5 ซึ่งถือว่าเป็นมนุษยธรรม เพราะเป็นบรรทัดฐานที่จะทำให้มนุษย์มีวิถีชีวิตสูงกว่าเด็กร้างานอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนกัน และรักษาสังคมให้มีสันติสุข

สังคมมนุษย์ส่วนย่อยลงไป เช่น ประเทศ สถาบัน องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากจะต้องรักษาศีล 5 แล้ว ก็ยังต้องปฏิบัติตามวินัยแม่บท ที่เป็นส่วนเฉพาะของตนเองย่อยลงไปอีก เช่น กฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา จรรยาบรรณของวิชาชีพต่าง ๆ

2. การรู้จักใช้อินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) เรารับรู้สิ่งแวดล้อมโดยผ่านทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้ารับรู้ใช้ ตา หู ไม่เป็น เช่น ดูไม่เป็น ฟังไม่เป็น แทนที่จะได้ประโยชน์ ก็จะเกิดโทษ เช่น เกิดความลุ่มหลงมัวเมา ถูกหลอกลวง และเสื่อมเสียสุขภาพ เป็นต้น ตลอดจนนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อการแย่งชิงทำลาย จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการใช้อินทรีย์ให้ดู ฟัง เป็นต้น อย่างมีสติ เมื่อดูเป็น ฟังเป็น เช่น ดูทีวีเป็น ฟังวิทยุเป็น รู้จักใช้ตาหูแสวงหาความรู้ เป็นต้น ก็จะได้ปัญญา ได้คุณภาพชีวิต และนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และทำการสร้างสรรค์

หลักปฏิบัติที่สำคัญในการใช้อินทรีย์ คือ

2.1 พิจารณาเลือกเฟ้นสิ่งที่จะดู จะฟัง แยกแยะได้อย่างรู้เท่าทันว่าสิ่งใด รายการใด ดีงามหรือไม่ เป็นคุณประโยชน์หรือเป็นโทษเป็นภัย แล้วหลีกเลี่ยงสิ่งชั่วร้ายเป็นโทษภัย และรับดูรับฟังสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์

2.2 ฟังอย่างมีสติ ควบคุมตนเองได้ รู้จักประมาณ รู้พอดีไม่ปล่อยตัวให้ ลุ่มหลงมัวเมา ตกเป็นทาสของสิ่งที่ดูที่ฟังเป็นต้นนั้น อันจะทำให้สิ้นเปลือง เงินทอง สูญเสียเวลา เสียสุขภาพ เสียการงาน เสียการเล่าเรียน เป็นต้น

2.3 ไม่เห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิง ไม่ติดอยู่แค่ความชอบใจ ไม่ชอบใจ แต่รู้จักดู รู้จักฟัง ให้ได้คุณค่าที่ดีงามเป็นประโยชน์สูงขึ้น ไปกว่านั้น โดยเฉพาะที่สำคัญคือต้องให้ได้ปัญญา และคติที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

3. การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ (อาชีวะปารีสุทธิ) การทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นพฤติกรรมหลักในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ถ้ามีผู้หาเลี้ยงชีพโดยวิธีทุจริต เป็นมิถาชีพ นอกจากชีวิตของคนนั้นเองจะชั่วร้ายเสื่อมเสียแล้ว ก็จะก่อความเดือดร้อนแก่สังคมอย่างมาก จึงต้องย้ำเน้นกันอย่างยิ่งในเรื่องการพัฒนาสัมมาชีพ และส่งเสริมให้ประชาชนฝึกฝนตนให้สามารถประกอบสัมมาชีพ คือหาเลี้ยงชีวิต โดยทางสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย สัมมาชีพพึงมีลักษณะที่สำคัญ ๆ ดังนี้

3.1 เป็นอาชีพการงานที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัยหรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม

3.2 เป็นอาชีพการงานที่ช่วยแก้ไข้ปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคม ในทางใดทางหนึ่ง

3.3 เป็นอาชีพการงานที่ช่วยให้ผู้ทำได้พัฒนาชีวิตตนให้งอกงามยิ่งขึ้น ทั้งด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

3.4 เป็นอาชีพการงานที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิต และไม่เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต แต่ทำให้ชีวิตของตนมีคุณค่าน่าภาคภูมิใจ

3.5 เป็นอาชีพการงานที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีวิตมาด้วยเรี่ยวแรง กำลังกาย กำลังสติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถและฝีมือของตน และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนา ความเชี่ยวชาญชัดเจนหรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป

4. การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปฏิเสวนา) พฤติกรรมของมนุษย์ ในที่สุดก็มาลงที่การกิน ใช้น้ เสพ บริโภค ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนาพฤติกรรมในการเสพบริโภค ก็จะก่อ ปัญหาอย่างมากทั้งแก่ชีวิต แก่สังคมและแก่โลก เพราะเขาจะกิน ใช้น้ บริโภคปัจจัย 4 และสิ่งของ เครื่องใช้ทั้งหลายรวมทั้งเทคโนโลยี ด้วยโมหะ ก่อให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา ฟุ้งเฟ้อ พุ่มพวย ความเสื่อมเสียคุณภาพชีวิต การใช้จ่ายสิ้นเปลือง การขัดแย้งแย่งชิง เบียดเบียนกันในสังคม การ ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และการก่อกมลภาวะเป็นต้น จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการกิน ใช้น้ เสพ บริโภค ให้เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากปัญญาที่รู้เข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของ ปัจจัย 4 ตลอดจนเทคโนโลยีนั้น ๆ เริ่มแต่รับประทานอาหารเพื่อบำรุงเลี้ยงร่างกายให้แข็งแรงมี สุขภาพดี ไม่ใช่กินเพียงเพื่อเอร็ดอร่อย อวดโก้ อวดฐานะ หรือตื่นตามค่านิยมฟุ้งเฟ้อ ให้เป็นการกิน ด้วยปัญญาที่ทำให้รู้จักประมาณในการบริโภคหรือกินพอดี ที่เรียกว่า โภชนมัตตัญญูตา ตลอดจน การใช้สอยสิ่งต่าง ๆ อย่างประหยัด ซึ่งทำให้ได้ประโยชน์มากที่สุดโดยสิ้นเปลืองน้อยที่สุด

ปัจจัยปฏิเสวนา หมายถึง การใช้ปัญญาทำความเข้าใจแล้วบริโภคปัจจัยทั้งหลาย ให้ได้ผลตรงพอดีตามคุณค่าแท้ ที่เป็นจุดหมายของการบริโภคสิ่งนั้น ๆ ศีลหมวดนี้ มีหลักในการ ปฏิบัติ ดังนี้

4.1 บริโภคด้วยความรู้ตระหนักรู้ว่าการมีใช้ บริโภคสิ่งเหล่านั้นมิใช่เป็น จุดหมายของชีวิต แต่มันเป็นปัจจัยเครื่องช่วยเกื้อหนุนให้เราสามารถพัฒนาชีวิต และทำการ สร้างสรรค์ประโยชน์สูงสุดที่สูงยิ่งขึ้นไป

4.2 บริโภคด้วยความรู้เท่าทันต่อวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภค ใช้น้สอยสิ่งนั้น ๆ เช่น การสวมรองเท้าที่มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยปกป้องเท้า มิให้เป็นอันตรายจาก สิ่งกระทบกระทั่งและเชื้อโรคเป็นต้น และเพื่อช่วยให้เดิน วิ่งได้สะดวกรวดเร็วทนนาน เป็นต้น มิใช่สวมใส่เพื่ออวดโก้แสดงฐานะกันตามค่านิยมที่เลื่อนลอย

4.3 บริโภคโดยพิจารณาจัดสรรควบคุมให้ได้ปริมาณ ประเภทและคุณสมบัติ ของสิ่งที่บริโภคตรงพอดีกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภคสิ่งนั้น เช่น บริโภคอาหารใน ปริมาณและประเภท ซึ่งพอดีกับความต้องการของร่างกายที่จะช่วยให้มีสุขภาพดี

4.4 สามารถละเว้นหรือเลิกเสพบริโภคสิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต เช่น สิ่งที่ทำลายสุขภาพ เป็นต้น โดยไม่เห็นแก่การเสพรส หรือความโก้หรูหร่า เป็นต้น

2. **สมาธิ** หมายถึง การฝึกฝนพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงามแล้ว ก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ตั้งงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ

ยิ่งกว่านั้น ปัญญาจะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ มีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ถอย ยิ่งเรื่องที่คิดหรือพิจารณานั้นยาก หรือละเอียดลึกซึ้งก็ยิ่งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่พลุ่งพล่านกระวนกระวาย คือต้องมีสมาธิ จึงจะคิดได้ชัดเจน เจาะลึกทะลุได้และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล

การพัฒนาจิตใจนี้ มีสมาธิเป็นแกน หรือเป็นศูนย์กลาง จึงเรียกง่าย ๆ ว่า “สมาธิ” และอาจแยกออกได้เป็นการพัฒนาคุณสมบัติของจิตใจในด้านต่าง ๆ คือ

2.1 พัฒนาคุณธรรมซึ่งเป็นคุณภาพของจิตใจ กล่าวคือ คุณสมบัติที่เสริมสร้างจิตใจให้ตั้งงาม ให้เป็นจิตใจที่สูง ประณีต และประเสริฐ เช่น

เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี เป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข

กรุณา คือ ความสงสารอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

มุทิตา คือ ความพลอยยินดี พร้อมทั้งจะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จมีความสุข หรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ตั้งงาม

อุเบกขา คือ ความวางตัววางใจเป็นกลาง เพื่อรักษาธรรม เมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล

จาคะ คือ ความมีน้ำใจ เสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว

กตัญญูกตเวทิตา คือ ความรู้จักคุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น และแสดงออกให้เห็นถึงการรู้คุณค่านั้น

หิริ คือ ความอายบาป ละอายใจต่อการทำชั่ว

โอตตปฺปะ คือ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว คร้ามขยาดต่อทุจริต

การวะระ คือ ความเคารพ ความใส่ใจรู้จักให้ความสำคัญแก่สิ่งนั้นผู้นั้น อย่างถูกต้องเหมาะสม

มัทวะระ คือ ความอ่อนโยน สุภาพ นุ่มนวล ไม่กระด้าง

2.2 พัฒนาสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ โดยเสริมสร้างคุณสมบัติที่ทำให้จิตใจมีความเข้มแข็ง หนักแน่นมั่นคง แก่ลวกกล้าสามารถ ทำกิจหน้าที่ได้ผลดี เช่น

ฉันทะ คือ ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ อยากรู้ความจริงและใฝ่ที่จะทำสิ่งดีงามให้สำเร็จ อยากเข้าถึงภาวะดีงามอันเลิศสูงสุด

วิริยะ คือ ความเพียร บุกฝ่าไปข้างหน้า เอาธุระรับผิดชอบ ไม่ยอมทอดทิ้งกิจการหน้าที่

อุตสาหะ คือ ความขยัน ความอดสู ความสู้ยากบากบั่น ไม่ย่อ ไม่ถอย

ขันติ คือ ความอดทน ความเข้มแข็ง ความทนทาน หนักแน่น มั่นคง

จิตตะ คือ ความมีใจจดจ่อ ใส่ใจ อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่กิจการหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ

สังกะ คือ ความตั้งใจจริง จริงใจและจริงจัง เอาจริงเอาจัง มั่นคงแน่วแน่ต่อสิ่งที่ทำไม่เหยาะเหยะ ไม่เรรวน ไม่กลับกลาย

อธิษฐาน คือ ความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมาย

ตบะ คือ พลังเผากิเลส กำลังความเข้มแข็งพากเพียรในการทำกิจการหน้าที่ให้สำเร็จ โดยแผดเผาละระดับขี้กิเลส ตัณหาได้ ไม่ยอมแก่ทุจริต และไม่เห็นแก่ความสุขสำราญปรนเปรอ

สติ คือ ความระลึกรู้ได้ ไม่เผลอเรอ ไม่เลือนลอย ทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นไป ซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับทุกอย่าง กำหนดจิตไว้กับกิจการหน้าที่ หรือสิ่งที่ทำ การยังใจจากสิ่งที่เสื่อมเสียหายเป็นโทษ และไม่ปล่อยโอกาสแห่งประโยชน์หรือความดีงามความเจริญให้เสียไป

สมาธิ คือ ภาวะจิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่ ได้ที่อยู่ตัว สงบ อยู่กับสิ่งที่ต้องการทำ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่แกว่งไกว ไม่มีอะไรรบกวนได้

2.3 พัฒนาความสุขและภาวะที่เกื้อหนุนสุขภาพของจิตใจ คุณสมบัติที่ควรเสริมสร้างขึ้นให้มืออยู่ประจำในจิตใจ เพื่อความมีสุขภาพจิตที่ดี พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายอย่าง โดยเฉพาะ

ปราโมทย์ คือ ความร่าเริง สดชื่น เบิกบานใจ ไม่หดหู่หรือห่อเหี่ยว

ปีติ คือ ความอิ่มใจ ปลาบปลื้ม เปรมใจ พูใจไม่โหยหิวแห่งใจ

ปีสัทธา คือ ความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจ ไม่คับ ไม่เครียด

สุข คือ ความคล่องใจ สะดวกสบายใจ สมใจ ไม่มีอะไรบีบคั้นติดขัด คับข้อง

สันติ คือ ความสงบปราศจากความเร่าร้อนกระวนกระวาย ซึ่ง

เกษม คือ ความปลอดโปร่ง ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย โลง โปร่งใจ ไร้กังวล

สติภาพ คือ ความเย็นสบาย ไม่มีอะไรแผดเผาใจ ไม่ตรอมตรม

เสรีภาพ คือ ความมีใจเสรี เป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดติดข้อง จะไปไหนก็ไปได้ ตามประสงค์

ปรโยทาดตา คือ ความผ่องใส ผุดผ่อง แจ่มจ้า กระจ่าง สว่างใจ ไม่มีความขุ่น เศร้าหมอง

วิมริยาพิกัตตา คือ ความมีใจไร้พรหมแดน ไม่กีดกันจำกัดตัวหรือหมกมุ่น ติดค้าง มีจิตใจใหญ่กว้าง ไร้ขอบคันเขตแดน

คุณสมบัติทั้งหลายที่กล่าวมานี้ แม้จะดีงามเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แต่บางอย่าง อาจถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด ก่อให้เกิดโทษได้ (เช่น เพียรในการลักของเขา) หรือนำไปพ่วงกับการกระทำที่ไม่ดี (เช่น ปิตีปลื้มใจที่รังแกเขาได้) หรือใช้ผิดเรื่องผิดที่ผิดกรณีผิดสถานการณ์ (เช่น มุทิตาพลอยยินดีส่งเสริมคนที่ได้ลาภหรือประสบความสำเร็จโดยทางทุจริต) เป็นต้น จึงต้องศึกษาให้เข้าใจความหมายความมุ่งหมาย และการใช้งานเป็นต้นให้ชัดเจนและรู้จักปฏิบัติให้ถูกต้องพอดี

การพัฒนาในด้านจิตใจนี้ เมื่อปฏิบัติสูงขึ้นไป ความสำคัญของสมาธิที่เป็นแกน หรือเป็นศูนย์กลาง จะยิ่งเด่นชัดมากขึ้น และเมื่อสมาธิเจริญขึ้นไปจนจิตแน่วคั่งอยู่ตัวอย่างแท้จริง แล้วผู้บำเพ็ญสมาธินั้นก็จะบรรลุภาวะจิตที่เรียกว่า “ฌาน” เป็นสมาธิจิตขั้นสูง

การพัฒนาจิตใจหรือเรื่องของสมาธิทั้งหมดนี้แม้จะมีประโยชน์มากมาย นำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ได้หลายอย่าง เช่น ในเรื่องพลังจิต และในด้านการหาความสุขทางจิตใจ แต่คุณค่าที่แท้จริงที่ท่านมุ่งหมาย ก็คือ เพื่อเป็นฐานหรือเป็นเครื่องเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา

การทำงานทางปัญญาที่ยิ่งละเอียดซับซ้อนและลึกซึ้งมากขึ้น ก็ยิ่งต้องการสมาธิจิตสูงขึ้น การพัฒนาจิตใจหรือสมาธินี้จึงมีความสำคัญมาก

3. ปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัวนำทาง และควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่นั้น ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญานำหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวางแยกออกไปได้หลายด้าน และมีหลายขั้นหลายระดับ เช่น

3.1 ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ

3.1.1 ความรู้ความเข้าใจข้อมูลความรู้รวมทั้งศิลปวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายได้ถูกต้องชัดเจน

3.1.2 การรับรู้เรียนรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ตรงตามสถานะของสิ่งนั้น ๆ หรือตามที่มันเป็น

(การพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่เข้มแข็งสงบสุข) และปัญญา (การพัฒนาปัญญาให้มีความรู้ที่ถูกต้อง มีศักยภาพในการคิด มีการแก้ปัญหาที่แบบคย)

4. ทำไมคนไทยต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา

กรมวิชาการ (2546 : 1-6) ได้กล่าวถึงคำถามดังกล่าวมีเหตุผลเบื้องต้นอีกอย่างที่ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง “ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ” ว่า พระพุทธศาสนากับชนชาติไทยมีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติไทยและวัฒนธรรมไทย

ในทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติไทย ต่อเนื่องมาด้วยกันกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยก่อนที่ชนชาติไทยมีประวัติอันชัดเจน ชาวไทยก็ได้ นับถือพระพุทธศาสนาต่อเนื่องตลอดมา จนกล่าวได้ว่า ประวัติของประเทศไทยเป็นประวัติของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา

ในด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ตลอดเวลายาวนาน วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของสังคมไทยเป็นแหล่งคำสั่งสอนการฝึกอบรม กิจกรรมส่วนใหญ่ที่มีความสำคัญของรัฐก็ดี ของชุมชนก็ดี จะมีส่วนประกอบด้วยพระพุทธศาสนาเป็นพิธีการ เพื่อเน้นย้ำความสำคัญและเสริมคุณค่าทางจิตใจ

สภาพที่กล่าวมานี้ได้เป็นมาช้านานจนฝังลึกในจิตใจและวิถีชีวิตของชาวไทย กลายเป็นเครื่องหล่อหลอมกลั่นกรองนิสัยใจคอพื้นฐานจิตใจของคนไทยให้มีลักษณะเฉพาะตนที่เรียกว่าเอกลักษณ์ของสังคมไทย ทำให้พูดได้อย่างถูกต้องมั่นใจว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เมื่อชาวไทยทั่วประเทศได้ฟังกระแสพระราชาดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ตรัสต่อพระสันตปาปา จอห์น ปอล ที่ 2 ประมุขแห่งคริสตศาสนิกายโรมันคาทอลิก ในคราวที่เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในวันที่ 10 พฤษภาคม 2527 มีความจำเพาะตอนนี้ว่า “คนไทยเป็นศาสนิกชนที่ดีทั่วกันส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติ ” หลังจากได้ความมั่นใจดูจะเป็นพระราชวินิจฉัยจากพระราชดำรัสครั้งนั้นแล้ว บุคคลและองค์กรต่าง ๆ ก็พากันมีความกล้าหาญที่จะพูด หรือเขียนให้ชัดแจ้งออกมาว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ”

พระธรรมปิฎกได้วิเคราะห์ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับสังคมไทยไว้ในหนังสือเรื่อง “ทางอิสรภาพของการศึกษาไทย” ว่า “ในทางการศึกษาเมื่อมองโดยภาพรวมพระพุทธศาสนาจัดเป็นวิชาสำหรับการเรียนรู้ โดยสถานะหลัก คือ ในฐานะที่เป็นระบบจริยธรรมสำหรับประชาชนส่วนใหญ่หรือเป็นแหล่งคำสั่งสอนของประชากรแทบทั้งหมดของประเทศ ทั้งในด้านวัตรธรรม และในด้านนามธรรม ซึ่งมีอิทธิพลครอบคลุมมากที่สุดอย่างหนึ่งในวิถีชีวิตของสังคม เป็นมาตรฐาน

การดำเนินชีวิตสำหรับผู้นับถือ และเป็นสภาพแวดล้อมอันกว้างใหญ่ทางสังคมสำหรับผู้ที่ได้
นับถือ”

บทสรุปและข้อเสนอแนะเหตุผลที่คนไทยต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา

รัฐควรจัดหลักสูตรการศึกษาให้คนไทยส่วนใหญ่ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยเหตุผล
สำคัญ 3 ประการ คือ

1. คนไทยส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนควรมีความรู้ความเข้าใจ และปฏิบัติ
ถูกต้องต่อศาสนาที่ตนนับถือ
2. คนทุกคนที่อยู่ในสังคมไทย ควรเรียนรู้พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นรากฐาน
ของวัฒนธรรมไทย เป็นสถาบันใหญ่ และเป็นสภาพแวดล้อมของสังคมไทย เพื่อดำเนินชีวิตและ
ทำงานหรือทำหน้าที่ที่เป็นส่วนรวมในการพัฒนาสังคมไทยนั้นอย่างประสานกลมกลืนและได้ผลดี
3. สังคมไทยอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนจริยธรรม และได้ยอมรับระบบ
จริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นมาตรฐานที่ยึดถือปฏิบัติตามตลอด คนไทยจึงควรเรียนรู้
พุทธจริยธรรม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคมให้บรรลุประโยชน์ และสันติสุข

5. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม

ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่ผ่านมา ได้มุ่งเน้นพื้นฐานการสร้างทัศนคติที่ดีให้เกิดขึ้น
ด้วยเหตุผล เพื่อเสริมสร้างให้เกิดคุณลักษณะทางจิตใจ แล้วนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทางพฤติกรรม
เป็นหลัก โดยทฤษฎีและแนวคิดเหล่านี้เน้นมาในหลักของแนวพุทธศาสนาประกอบด้วยทฤษฎีอื่น ๆ
ที่เป็นมิติทางพฤติกรรมศาสตร์ โดยมุ่งการพัฒนาทัศนคติเป็นเบื้องต้นสู่การนำหลักการไปสร้าง
อุดมคติ หลักการพัฒนาทางจริยธรรมตามทฤษฎีต่าง ๆ และแนวคิดซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ ๆ แบ่ง
ได้เป็น 3 แนวทางใหญ่ ๆ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของบุคคัล (Psycho - Analytic Theory) กล่าวถึงจริยธรรม
กับมโนธรรมอันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์อยู่ในสังคมกลุ่มใดก็จะเรียนรู้ความผิดชอบชั่วดี
จากสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้น จนมีลักษณะพิเศษของแต่ละสังคมที่เรียกว่า เอกลักษณะ เป็น
กฎเกณฑ์ให้ประพฤติปฏิบัติตามข้อกำหนดโดยอัตโนมัติ คนที่ทำชั่วแล้วรู้สึกสำนึกเกิดหิริโอตตัปปะ
ละอายใจตนเองถือว่าได้รับการลงโทษด้วยตนเอง เมื่อสำนึกแล้วพึงละเว้นไม่ปฏิบัติอีก โดยไม่ต้อง
มีสิ่งควบคุมจากภายนอก เป็นการสร้างมโนธรรมขึ้นมาโดยไม่จำเป็นต้องสนใจองค์ประกอบของ
ลำดับขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม

ในลักษณะทฤษฎีเช่นนี้บทบาทของการศึกษา คือ การพัฒนาทางด้านจิตใจ เพื่อเสริมสร้างกำลังคนที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามที่ระบบเศรษฐกิจสังคมต้องการ ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ การศึกษาเพื่ออบรมฝึกฝนการนำสติปัญญาไปใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นยิ่งขึ้น พยายามแสวงหาจุดมุ่งหมายให้แก่ชีวิต คือ ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด หรือการมีอิสรภาพการศึกษา จึงเป็นกิจกรรมของชีวิตโดยชีวิต เพื่อชีวิต เป็นความสามารถเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และรู้จักเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน (พระราชวรมณี. 2518 : 71)

2. ทฤษฎีการเรียนรู้สังคม (Social Learning Theory) อธิบายการเกิดของจริยธรรมเป็นกระบวนการสังคมประกิต (Socialization) โดยการซึมซาบกฎเกณฑ์ต่างๆ จากสังคมที่เติบโตมารับเอาหลักการเรียนรู้เชื่อมโยงกัน หลักการเสริมแรงและการทดแทนสิ่งเร้า (Stimulus Substitution) รับแนวคิดของทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นรูปแบบโดยยึดถือว่าการเรียนรู้ คือการสังเกตเลียนแบบจากผู้อื่นใกล้ชิดเพื่อแรงจูงใจ คือ เป็นที่ยอมรับในกลุ่มพวกเดียวกับกลุ่มต้นแบบเพื่อเป็นพวกเดียวกัน

ในลักษณะเช่นนี้ สถาบันหรือกลุ่มสังคมมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ โรงเรียนจะได้รับความคาดหวังจากสังคมอย่างมาก ในการเป็นสถาบันที่ปลูกฝังรูปแบบและเสริมสร้างการเลียนแบบจากตัวอย่างในสังคมให้แก่นักเรียน พึงจะระมัดระวังในการสอน เพราะถ้าขาดความสามารถในการอธิบายเหตุผลให้เด็กเลียนแบบ ใช้อารมณ์และวางอำนาจแทน จะทำให้เด็กรู้สึกเป็นศัตรูต่อผู้ควบคุมพฤติกรรมทุกระดับ ตั้งแต่ บิดามารดา ครู ไปจนถึงตำรวจ พึงอบรมให้เด็กรู้จักผิดชอบชั่วดี รู้สึกอายที่ทำให้ชั่ว ความคิดเหตุผลและความสม่ำเสมอในการลงโทษ และให้รางวัลเด็ก เป็นที่ยอมรับว่าโรงเรียนเป็นสถานศึกษาที่อบรมหล่อหลอมให้นักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรม เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคม และประเทศชาติ จึงมีหน้าที่ต้องจัดและพัฒนาสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน ให้เอื้ออำนวยต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรม (ชาเลียง วุฒิจันทร์. 2524 : 140-142)

3. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (Cognitive Theory) จริยธรรมเกิดจากแรงจูงใจในการปฏิบัติตนสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรมจึงต้องมีการพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคลซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรมก็พัฒนาขึ้นตามลำดับ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม ที่ได้ปรากฏขึ้นเพื่อการจัดค่าของการพัฒนาทางคุณธรรมจริยธรรม

3.1 ทฤษฎีของเพียเจต์ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของมนุษย์ เพียเจต์ (Piaget, J) กล่าวว่า “ จริยธรรมเกิดจากแรงจูงใจในการปฏิบัติตนสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรมจึงต้องมีการพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคล ซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรมก็พัฒนาขึ้นตามลำดับ” การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของมนุษย์ มีขั้นตอน 3 ขั้นตอนคือ

3.1.1 ขั้นก่อนจริยธรรมยังไม่เกิดจริยธรรม แต่สามารถเรียนรู้จากประสาทสัมผัสและมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นต้น

3.1.2 ขั้นเชื่อฟังคำสั่ง เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ มีการคิดก่อนปฏิบัติตามคำสั่ง ซึ่งในขณะแรกเริ่มจะไม่คำนึงถึงเหตุผลของคำสั่งนั้น

3.1.3 ขั้นยึดหลักแห่งตน เกิดหลักความคิด มีพัฒนาการทางสติปัญญาสูงขึ้น ตามประสบการณ์ทางสังคม คลายความเกรงกลัวอำนาจภายนอก เริ่มมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น

3.2 ทฤษฎีของลอว์เลนซ์ โคลเบิร์ก : ลอว์เลนซ์ โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg) เป็นนักการศึกษาด้านจริยธรรม เป็นผู้นำทฤษฎีจริยศึกษาสังเคราะห์ ได้นำเอาความรู้ทางปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยา และศึกษาศาสตร์ มาประกอบขึ้นเป็นทฤษฎีบูรณาการ (Integrated Theory) โคลเบิร์ก ได้วิเคราะห์หลักพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 6 ลำดับขั้น ที่อาจนำไปใช้ในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะเลือกได้ในสถานการณ์ของการพิจารณาสิ่งที่เป็นคุณธรรม มีดังต่อไปนี้

3.2.1 การเชื่อฟังและการลงโทษ (Obedience and Punishment) พิจารณาในด้านประเด็นของการถือเอาอัตตาของตัวเองเป็นใหญ่

3.2.2 การแสวงหารางวัล (Exchange) เป็นเป้าหมายตามลักษณะเฉพาะรายบุคคล และการแลกเปลี่ยนกันอย่างเสมอภาคตามที่ตกลงกัน เพื่อจะยอมรับความคิดเห็นของกันและกันในสังคมเพื่อแสวงหารางวัล

3.2.3 การทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น (Conformity) ความสัมพันธ์และการทำตามแบบที่ผู้อื่นเห็นชอบ เป็นการแลกเปลี่ยนกันในความคาดหวัง การติดต่อประสานงาน และความศรัทธา ยึดมั่น ไว้วางใจต่อผู้อื่น โดยการปฏิบัติที่ดั่งมตอกันตามบทบาทและหน้าที่ของตน

3.2.4 การทำตามหน้าที่ในสังคม (Social System) ระบบสังคมและความมีสติรับผิดชอบที่จะทำให้มีการดำเนินการตามหน้าที่ที่ตนกระทำในสังคมนั้นเพื่อรักษาระเบียบวินัยทางสังคมและทำหน้าที่ของสังคม จึงต้องรักษาสถาบันให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นโดยส่วนรวม

3.2.5 การทำตามกฎเกณฑ์และข้อสัญญา (Contract) สิทธิขั้นพื้นฐานและพันธสัญญาทางสังคมที่จะใช้กับประชาชนโดยส่วนรวม จะต้องยึดถือค่านิยมซึ่งมีมากมายแตกต่างกันไป รวมทั้งความคิดเห็นซึ่งมีอยู่เฉพาะกลุ่ม นำมารวมกันเป็นพันธสัญญาของสังคมร่วมกัน

3.2.6 การยึดมั่นในธรรมตามหลักสากล (Universals) หลักจริยธรรมสากลถือเป็นการแนะนำแนวทางให้มนุษย์ชาติกระทำตามข้อกำหนดของสังคมพื้นฐานของแต่ละแห่ง โดยภาพกว้างและลึก การถือเอาความเคารพนับถือในบุคคลอื่นเป็นจุดหมายมิใช่เป็นวิธีการ ความยุติธรรม คือ สัจธรรม ไม่ขึ้นกับวัฒนธรรมเฉพาะแห่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่งเท่านั้น

โคลเบิร์ต เห็นว่าจริยธรรมเป็นลักษณะประสบการณ์และหน้าที่ที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ เป็นมาตรฐานความประพฤติในสังคม บุคคลจะพัฒนาความรับผิดชอบชั่วดี ใช้เหตุผลจนกระทั่ง พัฒนาพฤติกรรมของตนเองมีความสัมพันธ์ในสังคมตามสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้องดีงาม (ประภาศรี สีหอำไพ. 2535 : 44-46)

นอกจากนี้ โคลเบิร์ต ยังชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการเรียนรู้ด้านพุทธศึกษามีการดำเนินการตามการเปลี่ยนแปลงตามลำดับอย่างสัมพันธ์กันตามระยะเวลาที่แต่ละบุคคลดำเนินไปตามวุฒิภาวะของแต่ละวัย แม้ว่าสิ่งแวดล้อมจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงในแต่ละขั้นได้ พัฒนาการเรียนรู้ของโคลเบิร์ต สามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติต่อกัน ซึ่งนำไปสู่การเรียนรู้ในส่วนบุคคลมากกว่ารูปแบบของวัฒนธรรมที่สังคมวางไว้ การพัฒนาอุปนิสัยของตนมีพื้นฐานมาจากการเรียนรู้ทั้งทางพุทธศึกษา และจริยศึกษาโดยมีการเรียนรู้ทางพุทธศึกษาเป็นเบื้องต้น (Bill Forisha and Babara Forisha. 1997 : 33 – 40)

3.3 ทฤษฎีของ อิมมานูเอล คานท์ : อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมัน (ค.ศ. 1724 – 1804) เป็นนักเหตุผลนิยม เป็นผู้นำทฤษฎีเหตุผลนิยม (Rigorism) หมายถึง สิทธิที่ยึดมั่นในคุณธรรม ได้ริเริ่มจริยธรรมแบบหน้าที่นิยม (Deontologism) หรือในเหตุผลอย่างเคร่งครัดอาจเรียก Moral Purism หรือ Formal Ethics จากแนวความคิดของ คานท์ ถือว่า มโนธรรมเป็นเหตุผลภาคปฏิบัติมันบ่งบอกถึงกฎศีลธรรมในตัวเอง คือ เป็นที่รู้จักแล้วว่าหลักศีลธรรมนั้นรู้จักกันตัวเอง รู้ขึ้นในใจของคนเอง เป็นสิ่งที่มีมาก่อน ไม่ใช่มีขึ้นหรือประจักษ์ เพราะประสบการณ์ (a priori) เป็นสิ่งที่มีตัวตนเป็นพยาน (Self Evident) ตามแนวคิดของคานท์ มีความคิดเห็นว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด ที่เป็นศีลธรรมนั้นเป็นสิ่งถาวรตายตัว ค่าของจริยธรรมเป็นสิ่งที่มิจริงตายตัวจะถือเอาผลของการกระทำมาตัดสินไม่ได้ ทฤษฎีนี้จะยึดถือกฎระเบียบ เป็นหลักเกณฑ์ มาตรฐานการพิจารณาตัดสินคุณค่าจะทำไปตามหน้าที่ที่ระบุไว้เป็นข้อกำหนดคนนั้น จะแปรเปลี่ยน โดยเลียงไปใช้เหตุผลจากผลการกระทำนั้นไม่ได้ แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่มีคุณประโยชน์เพียงใดก็ตาม สิ่งที่คานท์เชื่อว่าเป็นการกระทำที่คานท์นั้น ไม่มีอะไรในโลกนี้คิดว่าเป็นสิ่งดีโดยปราศจากเงื่อนไข นอกจากการมีเจตคติที่ดี ดังนั้น การทำหน้าที่จึงเป็นเจตคติที่ดี ไม่ใช่การกระทำตามแรงกระตุ้นของสัญชาตญาณและความรู้สึกตามอารมณ์ปรารถนา แต่ทำตามเจตนาที่เกิดจากสำนึกในหน้าที่

การกระทำที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวถือว่าไม่ได้ทำตามหน้าที่ ผู้ทำตามหน้าที่ ต้องไม่คำนึงถึงตนเองและคนใกล้ชิด ชีวิตที่สมบูรณ์ คือ ชีวิตที่อยู่กับศีลธรรม ต้องกระทำตามหน้าที่ โดยไม่คาดหวังและไม่ว่าจะเป็นคุณหรือโทษ แต่ให้ทำตามเหตุผล คือ กฎศีลธรรม ปฏิบัติต่อผู้อื่น โดยไม่ทำตนให้เหนือคนอื่น มีอิสระจากกระแสอารมณ์ที่ผลักดันให้กระทำ คนที่เป็นอิสระ คือ คนที่หลุดพ้นจากกระแสแรงขับด้วยความอยากได้ผลประโยชน์มาขึ้นอยู่กับเหตุผลหรือปัญญา

กฎศีลธรรมเป็นความถูกต้อง เป็นหลักสากล ถ้าเหตุผลเป็นสากลคนก็จะทำตามหลักสากลด้วย ปรัชญาของคานท์ มีจุดเด่นที่สุด คือ การสอนให้คนสำนึกในหน้าที่ สอนไม่ให้ยกตนเองเหนือกฎ ซึ่งเป็นกฎศีลธรรมที่ไม่มีข้อยกเว้นสำหรับใคร แม้แต่ตนเอง ทุกคนมีค่าของตนเองเท่ากับผู้อื่น จุดหมายในการดำรงชีวิตค่อนข้างเป็นอุดมคติตายตัว ไม่ให้ความสำคัญแก่ความรู้สึกของมนุษย์ แต่เคร่งครัดตายตัวในหลักจริยศาสตร์ จงใจให้เป็นกฎสากลโดยไม่ถือว่าผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำให้เรามีส่วนในการตัดสินใจกระทำว่าถูกหรือผิด คานท์ มองโลกในแง่เดียวคือ คิดว่า คนมิได้มีชีวิตอยู่เพื่อความสุข แต่มีชีวิตอยู่เพื่อศีลธรรมอันบริสุทธิ์ การใช้ชีวิตตามเหตุผล หรือ การใช้ชีวิตทางศีลธรรมทำให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์ (วิทย์ วิศทเวทย์. 2532 : 118 – 135)

ตามทรรศนะของคานท์ ถือเอาหน้าที่เป็นความคิดรวบยอดทางจริยศาสตร์ ถือว่าการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ทั้งนี้ คานท์ บอกว่าคุณธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ในการควบคุมของเรา ส่วนความสุขอยู่นอกเหนือการควบคุมของเรา แต่มันขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกหลายประการ ดังนั้นคุณธรรมจึงไม่รวมเอาความสุขไว้ด้วย และความสุขก็ไม่จำเป็นต้องมีคุณธรรมเป็นเหตุปัจจัยมัน ไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบเป็นเหตุผลของกันและกัน

จากแนวความคิดนี้ คานท์ ถือว่า มโนธรรมเป็นเหตุผลภาคปฏิบัติ มันบ่งบอกกฎศีลธรรมในตัวเองคือ เป็นที่รู้กันแล้วว่า หลักศีลธรรมนั้นรู้กัน ได้เอง รู้ขึ้น ในใจของตนเองเป็นสิ่งที่มิมาแต่ก่อนแล้ว ไม่ใช่มีขึ้นหรือประจักษ์เพราะประสบการณ์ (a priori) เป็นสิ่งที่มีตัวตนเป็นพยาน (Self Evident) ตามทรรศนะของคานท์นี้เข้าทำนองเดียวกับจริยศาสตร์แนวพุทธที่ว่า “ผู้ใดทำดี ย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว” (วสิน อินทสระ. 2518 : 342)

3.4 ทฤษฎีของแครท โวลบลูม และมาเซีย (อ้างถึงใน ธัญญารัตน์ พงษ์พิตรทาน. 2542 : 17) แครท โวลบลูม และมาเซีย (Kratwohl Bloom and Masia. 1964) ได้กำหนดทฤษฎีจำแนกระดับคุณภาพของการเรียนรู้ด้านจิตใจ (Affective Domain) ที่ครอบคลุมความสนใจ ทักษะคิด ค่านิยม และลักษณะนิสัย โดยจัดลำดับขั้นตอนคุณลักษณะด้านความรู้สึกไว้ 5 ประการ คือ

3.4.1 การรับรู้ (Receiving) เป็นจุดเริ่มต้นที่บุคคลจะเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ และเกิดความรู้สึกต่อสถานการณ์หรือสิ่งเร้าที่ปรากฏ การรับรู้เรื่องนี้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย โดยถือปริมาณการรับรู้เป็นเกณฑ์ ดังนี้

1) การสำนึก เป็นการเริ่มรู้สึกหรือสำนึกเกี่ยวกับลักษณะหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่มาเร้า

2) การตั้งใจรับรู้ เป็นการใส่ใจสิ่งเร้าที่ปรากฏพอสมควร แต่ยังไม่มีความเห็นหรือประเมินตัดสินใด ๆ เป็นเพียงการสังเกตเห็น

3) การเลือกรับรู้ เป็นการรับรู้สิ่งเร้าโดยมีการจำแนกความแตกต่าง ยังไม่มีการประเมินใด ๆ

3.4.2 การตอบสนอง (Responding) เมื่อบุคคลรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ แล้วจะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่ตนรับรู้ ขั้นการตอบสนองแบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย ดังนี้

- 1) ยินยอมตอบสนองเป็นการยอมรับหรือยินยอมปฏิบัติตาม
- 2) สนใจตอบสนอง เป็นความรู้สึกที่จะทำกิจกรรมนั้นด้วยความสนใจ
- 3) พอใจตอบสนอง เป็นการตอบสนองด้วยความรู้สึกเต็มใจ พอใจ

มีความเพลิดเพลินสนุกสนานรื่นเริง

3.4.3 การเห็นคุณค่า (Valuing) เป็นความรู้สึกที่เกิดจากการประเมินสถานการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ว่ามีประโยชน์หรือไม่ อย่างไร การเห็นคุณค่านั้นจะเกิดขึ้นช้า ๆ โดยมีการสะสมไว้เรื่อย ๆ พฤติกรรมการเห็นคุณค่าจะดูได้จากความแน่นอน ความคงเส้นคงวา สม่าเสมอของการกระทำ ในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย ๆ ดังนี้

- 1) การยอมรับคุณค่า เป็นการยอมรับด้วยความเชื่อที่ยังไม่ถาวร อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ในคุณค่าของสถานการณ์หรือเรื่องราว
- 2) ชื่นชมในคุณค่า เป็นการยอมรับในคุณค่าของสถานการณ์ หรือเรื่องราวถึงระดับที่แสดงออกอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อยากติดตาม อยากเข้าไปร่วม ผูกพัน
- 3) ยึดมั่นในคุณค่า เป็นความเชื่อมั่น ความแน่วแน่มั่นคงเกิดศรัทธาในเรื่องราวหรือสิ่งที่มีคุณค่าไว้ในจิตใจ

3.4.4 การจัดระบบ (Organization) เป็นความรู้สึกที่เกิดจากบุคคลได้รวบรวมเรื่องราวหรือสิ่งที่มีคุณค่าไว้ในจิตใจหลายอย่าง แล้วจัดคุณค่าเข้าเป็นระบบมีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าของเรื่องราวหรือสิ่งต่าง ๆ ของจุดเด่นและจุดร่วมของคุณค่าเหล่านั้นในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นย่อย ดังนี้

- 1) การสร้างคุณค่า เป็นการสรุปยอดของเรื่องราวต่าง ๆ ที่บุคคลยึดมั่นเข้าด้วยกัน
- 2) การจัดระบบคุณค่า เป็นการเรียงลำดับความสำคัญของสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ และจัดคุณค่าต่าง ๆ ให้ผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน

3.4.5 การสร้างลักษณะนิสัย (Characterization) เป็นการพัฒนาเป็นอุดมคติที่ฝังลึกถึงจิตวิญญาณ ยึดถือ เทิดทูน โดยจิตในมิติสังเคราะห์ เป็นแบบแผน กฎเกณฑ์ขึ้นมาให้ตนเอง มีการกระทำหน้าที่คงเส้นคงวา โดยมีการจัดระบบของตนเองและยึดถือจนเป็นการกระทำอัตโนมัติ คือ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใด เขาก็จะแสดงพฤติกรรมแบบเดิมซึ่งเป็นลักษณะของตนเอง แล้วรณรงค์ให้ผู้อื่นร่วมยึดถือและปฏิบัติด้วย ในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นย่อย ดังนี้

1) สร้างข้อสรุป เป็นการที่บุคคลพยายามปรับปรุงระบบตนเองให้สมบูรณ์ตามแนวที่ตนต้องการ

2) กิจนิสัย เป็นการที่บุคคลแสดงออกตามแนวที่ตนเองต้องการอย่างสม่ำเสมอจนเป็นลักษณะของตนเอง (สุวิมล ดิลกานนท์. 2538 . เอกสาร)

นอกจากทฤษฎีแนวคิดทางจริยธรรมต่าง ๆ ที่ผู้รู้ด้านนี้ได้เสนอแนวคิดไว้อย่างหลากหลายนี้แล้ว ยังมีแนวคิดพัฒนาจริยธรรมที่สำคัญอีกแนวคิดหนึ่ง ที่ปรากฏการพัฒนาอย่างกว้างขวางในโลกตะวันออกซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้คือ ปรัชญา พุทธศาสนา หรือทฤษฎีทางพุทธศาสตร์

3.5 ทฤษฎีทางพุทธศาสตร์ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม เกิดขึ้นสมัยพุทธกาล ในชมพูทวีป (ประเทศอินเดีย) โดยพระสมณโคดมเป็นศาสดาผู้ประกาศปรัชญาในแนวคิดนี้ เน้นหลักธรรมที่เป็นสังฆธรรมวิธีการสอนการเผยแพร่การสืบทอด หลักธรรมสู่การปฏิบัติ เน้นคุณธรรมในการใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล หลักธรรมที่เป็นหัวใจพุทธศาสนานำมาสั่งสอนมี 3 ประการ คือ ประการแรก ให้เว้นความชั่วทั้งปวง ประการที่สองให้กระทำความดี และประการที่สาม ให้ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด ในหลักธรรมที่พระพุทธศาสนาได้นำมาประกาศเป็นคุณธรรมที่มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกัน ได้ทั้งหมด หมายถึง การปฏิบัติตามข้อธรรมข้อใดข้อหนึ่ง ย่อมเกี่ยวข้องได้ข้อธรรมอื่นตามมาเป็นแนวคิดทางจริยธรรม ที่กำหนดข้อประพฤติปฏิบัติทางกายและจิตใจ โดยเริ่มตั้งแต่สิ่งที่ เป็นข้อประพฤติปฏิบัติพื้นฐานทางการกระทำทางกาย ไปสู่ขั้นสูงที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติทางความคิดที่มุ่งสู่ความบริสุทธิ์หลุดพ้นทางจิตใจ ในหลักจริยศาสตร์ของศาสนาพุทธมี 3 ขั้น ได้แก่ ขั้นแรก จริยศาสตร์ขั้นมูลฐาน ขั้นที่สอง จริยศาสตร์ขั้นกลาง และขั้นที่สาม จริยศาสตร์ขั้นสูง ซึ่งจะกล่าวต่อไป

3.5.1 จริยศาสตร์ขั้นมูลฐาน ประกอบด้วย สីล 5 ธรรม 5 ดังต่อไปนี้

1) เว้นจากการเบียดเบียน ทำร้ายชีวิตสัตว์หรือมนุษย์ เป็นศีล มีความเมตตา กรุณาต่อสัตว์และมนุษย์เป็นธรรม

2) เว้นจากการลักทรัพย์เป็นศีล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ประกอบอาชีพสุจริต เป็นธรรม

3) เว้นจากการประพฤตินอกใจเป็นศีล สำรวมในกามเป็นธรรม

4) เว้นจากการพูดปดเป็นศีล พูดจริงเป็นธรรม

5) เว้นจากการเสพ ดื่มสุราเมรัยเป็นศีล มีสติสำรวมระวังเป็นธรรม

3.5.2 จริยศาสตร์ขั้นกลาง ประกอบด้วยกุศลกรรมบท 10 ประการดังต่อไปนี้

1) เว้นจากการฆ่าสัตว์หรือมนุษย์ หรือเบียดเบียนทำร้ายชีวิตอื่น

2) เว้นจากการลักทรัพย์

ใช้วิธีสัจ 4 เพื่อให้เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ “ การสอนนั้นต้องเริ่มจากสิ่งที่มองเห็น สิ่งที่ปรากฏ หรือ สิ่งที่ย้ายไปหาสิ่งที่ยาก จึงเริ่มด้วยปัญหาทั้ง ๆ ที่หลักอริยสัจนั้นสอนย้อนมาจากผลมาหาเหตุ ธรรมดาว่า สิ่งทั้งหลายเหตุเกิดก่อนแล้วจึงเป็นผล มรรคเป็นเหตุยกผลมาพูดก่อนเหตุทั้งสองชุด การที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนอย่างนี้จะต้องมีเหตุผลในการตรัส” (ป.อ. ปยุตโต. 2537 : 30 – 35)

ในแนวคำสอนนั้นพระพุทธองค์ได้เน้นในเรื่องของหลักกรรมและวินัยไว้ว่า คิดหากรรมแล้วก็ได้สติ เช่น หลักอนิจจังทำให้เรารู้ว่าจะอะไร ๆ ทุกอย่างเป็นสิ่งที่เราไม่อาจยึดมั่น ถือมั่นได้ จะต้องรู้จักปล่อยวาง ธรรมจะสอนเราอย่างนั้น สิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามพระไตรลักษณ์ เป็นของสมมุติบัญญัติ ไม่อาจยึดมั่น ถือมั่นได้ต้องปล่อยวาง แต่วินัยบอกว่า ต้องมีความรับผิดชอบเอาจริงเอาจัง แม้แต่สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่สมมุติตกลงกัน ยอมรับสมมุติเต็มที่

หลักการสอนพุทธจริยธรรมที่นำเสนอซึ่งลักษณะหลักการสอนที่ประกอบด้วย ลักษณะ 3 ประการ คือ 1. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริงทำได้จริงจึงสอน 2. สอนอย่างมีเหตุผล สามารถพิจารณาเข้าใจแก้ปัญญ 3. สอนให้ได้ผลจริงสำเร็จตามมุ่งหมายของเรื่องที่สอน นั้น ๆ เช่นให้เข้าใจได้จริง เห็นตามความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติแล้วได้ผลจริง (ป.อ.ปยุตโต. 2538 : 63 – 64) “ สอนให้รู้ ทำให้รู้ อยู่ให้เห็น” ในลักษณะการสอนที่กล่าวนี้ ประกอบด้วย วิธีการสอนการพัฒนาจริยธรรม คุณธรรม 4 ประการ มีดังนี้

1. สันตัสสนา การชี้ให้เห็นชัดอย่างแจ่มแจ้ง เช่น จะสอนอะไรก็ชี้แจงแสดง เหตุผล แยกแยะอธิบายให้เข้าใจดังเห็นกับตา
2. สมาปทา ชวนให้ปฏิบัติ เช่น สิ่งใดควรทำก็บรรยายให้เข้าใจ ความสำคัญ และซาบซึ้งในคุณค่าเห็นสมจริงจนผู้ฟังยอมรับอยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ
3. สมุตเตชนา ระวังให้กล้า เช่น พูดให้กล้าหาญเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง มีกำลังใจแข็งขัน เกิดความมั่นใจที่จะทำได้ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก
4. สัมปหังสนา ปลุกให้ร่าเริง เช่น ทำบรรยากาศให้สนุกสดชื่นแจ่มใส เบิกบานใจให้ผู้ฟังเข้มแข็งมีความหวังมองเห็นผลดี และทางสำเร็จ จำง่าย ๆ ว่า สอนให้แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้ากล้า ร่าเริง ในหลักการสอนที่กล่าวนี้ เป็นขั้นตอนของการพัฒนาภาพรวมในระดับการพัฒนาอุดมการณ์จากทฤษฎีแนวพุทธศาสนา ที่เน้นหลักธรรมที่สูงสุดในเรื่องความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อการกระทำได้ การปฏิบัติบรรลุผลถึงการรู้แจ้งในตนเองและต่อส่วนรวม

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ทฤษฎี และแนวคิดในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม มี 3 แนวทาง คือ

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของบุคคล ทฤษฎีนี้จะเน้นการพัฒนาด้านจิตใจ เพื่อเสริมสร้าง กำลังคนให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ

2. ทฤษฎีการเรียนรู้สังคม กล่าวถึง สถาบันหรือกลุ่มสังคมมีอิทธิพลต่อการปลูกฝัง และเสริมสร้างจริยธรรม

3. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา กล่าวถึงการพัฒนาจริยธรรมจะเป็นไปตามระดับ สติปัญญาของแต่ละบุคคล

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยในประเทศ

พิทยา โยวะผุย (2546 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา สภาพการดำเนินงานด้านคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด เปรียบเทียบ สภาพการดำเนินงานด้านคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัด กรมสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีขนาดแตกต่างกัน ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการดำเนินงานด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด ตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูผู้สอน โดยรวมอยู่ใน ระดับมาก

2. ระดับสภาพการดำเนินงานด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียน มัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีขนาดโรงเรียนต่างกัน มีสภาพการดำเนินงาน ด้านคุณธรรมจริยธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ชญารัตน์ พจนพิตรทาน และคณะ (2542 : 91) ศึกษารูปแบบและวิธีการพัฒนา คุณธรรมจริยธรรม พบว่า ข้อคุณธรรมที่สำคัญและได้มุ่งพัฒนามากที่สุดคือ ความรับผิดชอบ เป็นข้อคุณธรรมที่มีความสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ แมคเคนซี ที่กล่าวว่า คุณธรรมหมายถึง คนที่มีความรู้ในหน้าที่ที่แสดงออกในรูปการกระทำ หรือในสถานการณ์จริงอันมองเห็นได้และในเรื่อง ของหน้าที่ อีมานูเอล กานท์ ก็ได้มีแนวคิดว่าคุณธรรมมีจุดมุ่งหมายในตัวเองเป็นการทำหน้าที่ เพื่อหน้าที่ การมีคุณธรรมและคนดีไม่จำเป็นจะต้องได้รับความสุขเป็นสิ่งตอบแทนเสมอไปเพราะ เป็นการทำความดีเพื่อความดี ในเรื่องความรับผิดชอบต่อตรงกับปรัชญาแนวพุทธ ซึ่งให้ความสำคัญ ต่อความรับผิดชอบต่อหน้าที่เพราะถือว่าการรับผิดชอบต่อส่วนตัวและส่วนรวมเป็นหน้าที่ ที่สำคัญที่สุดพระวินัยกำหนดว่าต้องมีความรับผิดชอบต่อ เอาจริงเอาใจตั้งแต่สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่สมมุติ ตกกลางกัน ต้องปฏิบัติกิจการของส่วนรวมเป็นหลัก การใดที่เป็นเรื่องสุขทุกข์ หรือเกี่ยวข้องกับ ความเจริญ ความเสื่อมเสียของส่วนรวมแล้วการนั้นเป็นส่วนใหญ่ต้องรับผิดชอบต่อใส่ใจเป็นผู้ ปฏิบัติ ความรับผิดชอบต่อจึงเป็นข้อคุณธรรมที่สำคัญตามที่ผลการศึกษาวินิจฉัยที่พบนี้สำหรับข้อคุณธรรม ที่สำคัญรองลงมา คือ ความซื่อสัตย์ ความสำนึกในหน้าที่ ความเสียสละ จากที่ผ่านมาพบว่า

ข้อคุณธรรมที่สามารถพัฒนาได้สัมฤทธิ์ผลดีมาก ได้แก่ การรู้จักรับผิดชอบ รองลงมาคือความซื่อสัตย์
 สำนึกในหน้าที่ ความสามัคคีอยู่ในระดับเดียวกัน ความมีเหตุผลและความเสียสละตามลำดับ ทั้งนี้
 พบว่า การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่พบมา ได้ใช้วิธีการจัดหลักสูตรการฝึกอบรมมากที่สุด
 รองลงมาได้แก่วิธีการจัดบรรยาย วิธีการทำกิจกรรมร่วมกันตามลำดับรูปแบบที่ใช้พัฒนาคุณธรรม
 จริยธรรมที่ปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสมและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และได้พบว่า วิธีการประเมินผล
 ใช้วิธีการสังเกตขณะดำเนินการพัฒนา ในการจำแนกความแตกต่างระหว่างความสำคัญของปรัชญา
 และวิธีการพัฒนานั้น ผู้ทำหน้าที่พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมได้ให้ความสำคัญของวิธีการพัฒนา
 มากกว่าความสำคัญในเรื่องปรัชญาทางคุณธรรมและจริยธรรม นอกจากนี้ได้เน้นความสำคัญของ
 เรื่องอื่น ๆ ได้แก่ระยะเวลาของการพัฒนา งบประมาณ นโยบายการบริหารของหน่วยงานเป็นต้น
 ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมได้พบว่า เรื่องงบประมาณในการพัฒนามีผลต่อ
 การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในระดับปานกลาง ปัจจัยอื่น ๆ นอกจากนี้มีผลต่อความสำเร็จ
 ในการพัฒนาในระดับมากที่สุดทุกรายการ การศึกษาวิจัยพบว่า ความสำเร็จของวิธีการที่ใช้เสริมสร้าง
 พัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมได้พบว่า มีความสำเร็จในระดับมากได้แก่ วิธีการฝึกอบรมกิจกรรม
 กลุ่ม การสนทนาประกอบการซักถาม ฯลฯ และได้พบว่าสื่อที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาคุณธรรม
 และจริยธรรมได้ผลดีและมีความเหมาะสมมากที่สุดในปัจจุบันนี้ คือ วิทยุ โทรทัศน์ รองลงมา
 ได้แก่เอกสาร สิ่งพิมพ์ วัสดุทัศน เป็นต้น

พชรวรรณ ครูพนาค (2542 : 69) ได้ทำการวิจัย เรื่อง ความคาดหวังเกี่ยวกับคุณธรรม
 จริยธรรมสำหรับบิดามารดา ครู และผู้ใหญ่ทั่วไป ในทัศนะของครู ผู้ปกครอง และนักเรียน
 ในโรงเรียนราชวินิตมัธยม กรุงเทพมหานคร พบว่า

1. คุณธรรมจริยธรรมสำหรับบิดามารดา
 - 1.1 คุณธรรมสำหรับบิดามารดา ตามที่นักเรียนคาดหวังสูงสุด 10 อันดับแรก
 ได้แก่ ตัดสินปัญหาโดยใช้เหตุผล ไม่มั่วสุมอบายมุข มีความจริงใจ รักและเอาใจใส่ครอบครัว
 มีความสามัคคี มีความซื่อสัตย์ มีความเมตตากรุณา มีความเสียสละ มีใจเป็นกลาง และประพฤติ
 ตนเป็นแบบอย่างที่ดี
 - 1.2 คุณธรรมสำหรับบิดามารดา ตามที่ครูคาดหวังสูงสุด 10 อันดับแรก ได้แก่
 ไม่มั่วสุมอบายมุข รักและเอาใจใส่ครอบครัว มีความกตัญญูรู้คุณ มีความซื่อสัตย์ ประพฤติตน
 เป็นแบบอย่างที่ดี รู้จักให้อภัย มีความยุติธรรม มีความจริงใจ รู้จักควบคุมอารมณ์ และมีความ
 ยืนยันมั่นเพียร
 - 1.3 คุณธรรมสำหรับบิดามารดา ตามที่ผู้ปกครองคาดหวังสูงสุด 10 อันดับแรก

ได้แก่ มีความซื่อสัตย์ รักและเอาใจใส่ครอบครัว ไม่มั่วสุมอบายมุข ตรงต่อเวลา มีความกตัญญู รู้คุณ มีความอดทน มีความรอบคอบ ตัดสินปัญหาโดยใช้เหตุผล มีความจริงใจและมีใจเป็นกลาง

1.4 การจัดอันดับความสำคัญเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมสำหรับบิดามารดาตามความคาดหวังของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม คือ นักเรียน ครู และผู้ปกครอง มีความสอดคล้องกันอย่างมาก มีนัยสำคัญทางสถิติ

1.5 คุณธรรมสำหรับบิดามารดาที่กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่มคาดหวังอยู่ใน 10 อันดับแรก ตรงกันมี 4 ข้อ คือ ไม่มั่วสุมอบายมุข มีความจริงใจ รักและเอาใจใส่ครอบครัว และมีความซื่อสัตย์

2. คุณธรรมจริยธรรมสำหรับครูอาจารย์

2.1 คุณธรรมจริยธรรมสำหรับครูอาจารย์ตามที่นักเรียนคาดหวังสูงสุด 10 อันดับแรก ได้แก่ ตัดสินปัญหาโดยใช้เหตุผล มีความยุติธรรม พุดจาสุภาพ เป็นที่ปรึกษาที่ดี มีความอดทน มีความเสียสละ ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีใจเป็นกลาง รู้จักให้อภัยและวางตัวได้เหมาะสม

2.2 คุณธรรมจริยธรรมสำหรับครูอาจารย์ตามที่ครูคาดหวังสูงสุด 10 อันดับแรก ได้แก่ ตรงต่อเวลา มีระเบียบวินัย ไม่มั่วสุมอบายมุข ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี พุดจาสุภาพ มีความตั้งใจจริง มีความยุติธรรม รู้จักควบคุมอารมณ์ เป็นที่ปรึกษาที่ดี และมีความเมตตากรุณา

2.3 คุณธรรมจริยธรรมสำหรับครูอาจารย์ที่ผู้ปกครองคาดหวังสูงสุด 10 อันดับแรก ได้แก่ ไม่มั่วสุมอบายมุข ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีใจเป็นกลาง มีความยุติธรรม ตรงต่อเวลา พุดจาสุภาพ มีสติปัญญา มีความเป็นผู้นำ รักและเอาใจใส่ครอบครัว และมีความเชื่อมั่นในตนเอง

2.4 การจัดอันดับความสำคัญเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมสำหรับครูอาจารย์ ตามความคาดหวังของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม คือ นักเรียน ครู และผู้ปกครอง มีความสอดคล้องกันอย่างมาก มีนัยสำคัญทางสถิติ

2.5 คุณธรรมจริยธรรมสำหรับครูอาจารย์ที่กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่มคาดหวังอยู่ใน 10 อันดับแรก ตรงกันมีอยู่ 3 ข้อ คือ มีความยุติธรรม พุดจาสุภาพ และประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

3. คุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้ใหญ่ทั่วไป

3.1 คุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้ใหญ่ทั่วไปที่นักเรียนคาดหวังสูงสุด 10 อันดับแรก ได้แก่ มีความจริงใจ ไม่มั่วสุมอบายมุข ตัดสินปัญหาโดยใช้เหตุผล มีความเมตตากรุณา ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีความกตัญญูรู้คุณ มีความเสียสละ รักและเอาใจใส่ครอบครัว รู้จักควบคุมอารมณ์ และมีความซื่อสัตย์

3.2 คุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้ใหญ่ทั่วไป ตามที่ครูคาดหวังสูงสุด 10 อันดับแรก ได้แก่ มีความจริงใจ ไม่มั่วสุมอบายมุข ตัดสินปัญหาโดยใช้เหตุผล มีความเมตตากรุณา ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีความกตัญญูรู้คุณ มีความเสียสละ รักและเอาใจใส่ครอบครัว รู้จักควบคุมอารมณ์ และมีความซื่อสัตย์

3.3 คุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้ใหญ่ทั่วไป ตามที่ผู้ปกครองคาดหวังสูงสุด 10 อันดับแรก ได้แก่ มีความยุติธรรม ไม่มั่วสุมอบายมุข มีความซื่อสัตย์ รักและเอาใจใส่ครอบครัว ตรงต่อเวลา มีความกตัญญูรู้คุณ ตัดสินปัญหาโดยใช้เหตุผล มีระเบียบวินัย มีความสามัคคี และรู้จักให้อภัย

3.4 การจัดอันดับความสำคัญเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้ใหญ่ทั่วไป ตามความคาดหวังของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม คือ นักเรียน ครู และผู้ปกครอง มีความสอดคล้องกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

3.5 คุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้ใหญ่ทั่วไปที่กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม คาดหวัง อยู่ใน 10 อันดับแรก ตรงกันมี 5 ข้อคือ ไม่มั่วสุมอบายมุข ตัดสินปัญหาโดยใช้เหตุผล มีความกตัญญูรู้คุณ รักและเอาใจใส่ครอบครัว และมีความซื่อสัตย์

บุญจง เรื่องสะอาด (2539 : 27) ได้วิจัยเรื่องสภาพการอบรมและปลูกฝังจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางในการจัดการศึกษาจริยธรรม คุณธรรมและศีลธรรมที่มีประสิทธิผล ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและเพื่อกำหนดแนวทางในการศึกษาให้จรรโลงจริยธรรม คุณธรรม และศีลธรรมอันดีงามของประเทศ ผลการวิจัย พบว่า จริยธรรมที่ครูปลูกฝังในโรงเรียนมาก ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความกตัญญูต่อบุคคล และความขยัน ความมีระเบียบวินัยและความสามัคคี ครูในเมืองจะปลูกฝังในเรื่องการตรงต่อเวลา ความกตัญญู การเสียสละ และความอดทนมากกว่าครูในชนบท บิดาจะสอนจริยธรรมให้เด็กมากที่สุด รองลงมาคือมารดา แต่นักเรียนเชื่อคำสอนจากมารดามากกว่าบิดา เพื่อนมีบทบาทไม่มากนักในการปลูกฝังจริยธรรม ส่วนใหญ่จะเตือนเรื่อง เมตตา กรุณา พุทธเจ้าไพเราะ ไม่เห็นแก่ตัว

วิมาน สุขกัตต์และคนอื่น ๆ (2539 : 45) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องเบญจศีล ซึ่งสอนโดยกรณีตัวอย่าง เกมและนิทาน กับการสอนตามปกติ เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่สอนกรณีตัวอย่าง เกมและนิทาน ผสมกัน เปรียบเทียบกับการสอนปกติ เพื่อเปรียบเทียบการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของผู้เรียนที่ได้รับการสอน ทั้ง 5 รูปแบบ ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมในเรื่องเบญจศีลในเรื่องต่าง ๆ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และพฤติกรรมด้านมนุษยสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ แตกต่างกัน

สุปราณี ไกรวัฒนานุสรณ์ (2539 : 74) ได้วิจัยเรื่อง ปัญหาการเรียนการสอนวิชา พุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนวัดราชบพิตร กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนาของนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ นักเรียนเรียนรู้อาณาจักรพุทธศาสนาจากโรงเรียนมากที่สุด และคิดว่าวิชาพุทธศาสนานำไปใช้ในชีวิตจริงได้ นักเรียนส่วนใหญ่ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาบ่อย และนักเรียนไม่เคยอ่านพระไตรปิฎก ครูใช้วิธีบรรยายเป็นส่วนใหญ่ นักเรียนต้องการให้ครูนำวิธีใหม่ๆ มาใช้ในการสอน และต้องการทัศนศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ระพีพรรณ เอกสุภาพันท์ (2533 : 100 – 106) ได้ศึกษาผลการทดลองใช้ชุดเตรียมความพร้อมด้านจริยศึกษาระดับอนุบาล ในปี พ.ศ. 2532 ซึ่งชุดเตรียมความพร้อมนี้ คณะทำงานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนได้สร้างขึ้น สำหรับเตรียมความพร้อมด้านจริยศึกษาระดับอนุบาล โดยมุ่งปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชนระดับอนุบาล 8 ประการ คือ ความมีวินัย สติ กตัญญู เมตตา อุตุน ซื่อสัตย์ ประหยัดและขยันพึ่งตนเอง โดยนำคุณธรรมเหล่านี้มาเป็นเนื้อหาในการเขียนชุดเตรียมความพร้อมทั้งวิธีตรงและวิธีอ้อม โดยการแทรกในกิจกรรมและสื่อต่าง ๆ เช่น เพลง นิทาน รูปภาพ บัตรคำ หุ่น เป็นต้น หลังจากสร้างชุดเตรียมความพร้อมแล้ว ก็มีการจัดอบรมครูและบุคลากรในโรงเรียนจำนวน 60 คน จาก 20 โรงเรียน โรงเรียนละ 3 คน ประกอบด้วยผู้บริหารโรงเรียน ครู และพี่เลี้ยง ระหว่างวันที่ 9 - 22 กรกฎาคม 2531 โดยใช้ชุดเตรียมความพร้อมด้านจริยศึกษา เป็นสื่อในการอบรม เพื่อให้เข้าใจขั้นตอนดำเนินการทดลองแนวคิดหลักการเตรียมความพร้อมด้านจริยศึกษาในระดับอนุบาล และสามารถนำไปทดลองใช้ในโรงเรียนต่อไป การดำเนินการทดลองในโรงเรียน ครูผู้สอนได้นำคู่มือครูชุดเตรียมความพร้อมไปทดลองใช้ ระหว่างวันที่ 1 สิงหาคม 2532 ถึงวันที่ 31 มกราคม 2533 เป็นเวลา 5 เดือน โดยเริ่มประเมินพฤติกรรมนักเรียนก่อนและผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบและวิเคราะห์ต่อไป พร้อมกับ ส่งแบบประเมินกิจกรรมและสื่อให้ครูและพี่เลี้ยงประเมิน โดยอาศัยหลักเกณฑ์ที่ตั้งขึ้น ทั้งนี้ มีผู้นิเทศให้การดูแลอย่างใกล้ชิด ผลการทดลองสรุปได้ 2 ข้อ คือ

1. นักเรียนชายและหญิง มีพฤติกรรมในด้านคุณธรรมต่าง ๆ หลังการฝึกเตรียมความพร้อมสูงกว่าก่อนการฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เกือบทุกคุณธรรม ยกเว้นคุณธรรมด้านการประหยัด ซึ่งนักเรียนหญิงจะมีคะแนนพฤติกรรมก่อนและหลังการฝึกไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อทดสอบความแตกต่างทางสถิติแล้วพบว่าก่อนการฝึกเตรียมความพร้อมนักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีคะแนนพฤติกรรมในคุณธรรมด้านวินัย สติ ซื่อสัตย์ และขยันพึ่งตนเอง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 หลังการฝึกเตรียมความพร้อม พบว่าระหว่างนักเรียนชายและนักเรียนหญิง มีพฤติกรรมไม่แตกต่างกันเกือบทุกคุณธรรม ยกเว้นคุณธรรม

ด้านข้อสัต์และประหัด เมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้ว หลังได้รับการฝึก พฤติกรรมด้านจริยธรรมของนักเรียนเปลี่ยนแปลงสูงขึ้นและสอดคล้องกับสมมุติฐานที่ตั้งไว้

2. ความคิดเห็นของผู้บริหารและผู้ปกครองเกี่ยวกับคุณธรรมนักเรียนหลังจากได้รับแบบฝึกแล้วเป็นไปในทางเดียวกันคือ ทางบวกโดยผู้ปกครองประเมินว่านักเรียนมีพฤติกรรมด้านคุณธรรมอยู่ในระดับสูง แต่ผู้บริหารมีความเห็นอยู่ในระดับสูงกว่าผู้ปกครองในทุกคุณธรรม ยกเว้นด้านวินัย สติ ประเมินอยู่ในระดับเดียวกัน ผลการทดลองดังกล่าวเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของครูผู้สอน เกี่ยวกับชุดการเตรียมความพร้อมที่ใช้เป็นสื่อในการฝึกคุณธรรมด้านต่าง ๆ ส่วนใหญ่ประเมินว่า วิธีฝึกและสื่อที่ใช้ในกิจกรรมแต่ละคุณธรรมอยู่ในระดับที่น่าพอใจ

อรุณศรี เหลืองไทยงาม (2533 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมจริยศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนนทบุรี พบว่า

1. ด้านการกำหนดนโยบาย มีการส่งเสริมการปฏิบัติระดับมากเรียงตามลำดับ ได้แก่ การให้ครูเวรประจำวันกล่าวอบรมความประพฤติก่อนเข้าเรียน การให้ครูกวาดชั้นนักเรียนทั้งด้านความรู้ ความประพฤติและการให้ครูประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน ในด้านการปฏิบัติ น้อยเรียงลำดับ ได้ดังนี้ ให้ครูประจำชั้น ไปเยี่ยมบ้านนักเรียนทุกคนในชั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจนักเรียนมากขึ้น การให้ผู้บริหาร โรงเรียนกล่าวอบรมความประพฤตินักเรียนในห้องประชุมประจำสัปดาห์ และการเชิญผู้นำท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติคุณธรรมมาร่วมให้ข้อคิดเป็นวิทยากรอบรมนักเรียน

2. ด้านการจัดสภาพแวดล้อมเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ การจัดนิทรรศการแสดงความสำคัญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดให้มีพระพุทธรูป ภาพพุทธประวัติในห้องเรียน และการให้ครูประจำชั้นทุกชั้นสนับสนุนนักเรียนที่มีความประพฤติดี เป็นหัวหน้าผู้นำ ในด้านที่ปฏิบัติน้อยเรียงตามลำดับได้ดังนี้ คือ การจัดให้มีชุมนุมจริยศึกษาในโรงเรียน การจัดป้าย แสดงประวัติและผลงานของผู้นำหรือผู้ปกครองในท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติคุณธรรมดีเด่น

3. ด้านการนิเทศการเรียนการสอน มีการปฏิบัติมากเรียงตามลำดับดังนี้ คือ การเสนอแนะให้ครูอบรมความประพฤตินักเรียนพร้อมไปกับการสอน การเสนอแนะให้ครูเอาใจใส่สังเกตนักเรียน ทั้งการแต่งกาย คำพูด มารยาท ทุกครั้งที่เข้าสอน และเน้นให้ครูยกย่องชมเชยนักเรียนทันทีที่เห็นว่านักเรียนประพฤติดี ในด้านที่มีการปฏิบัติน้อยเรียงลำดับดังนี้ คือ การแนะนำให้ครูนำนักเรียนที่มีความประพฤติดีในโรงเรียนเป็นวิทยากรประกอบการสอน แนะนำให้ครูนำบุคคลในท้องถิ่นที่มีความประพฤติดีเป็นตัวอย่างประกอบการสอนและการเสนอแนะให้ครูศึกษาภูมิหลังความประพฤติของนักเรียนทุกคนในชั้นเรียน

4. ด้านการจัดกิจกรรม นักเรียนมีการปฏิบัติมากเรียงลำดับ คือ การส่งเสริมโครงการ

ยกย่องนักเรียนที่มีความประพฤติดี การเชิญผู้ปกครองเข้าร่วมกิจกรรมวันแม่ เพื่อส่งเสริมการแสดงความรัก และการจัดประกวดคำขวัญ คำกลอน เรียงความ ที่เกี่ยวกับวันสำคัญ เช่น วันวิสาขบูชา ด้านที่มีการปฏิบัติน้อยเรียงลำดับได้ดังนี้ คือ การจัดให้มีงานบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การนำนักเรียนไปทำพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะที่วัด และจัดประกวดเล่านิทานธรรมชาดก เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารและครูที่มีต่อการส่งเสริมจริยศึกษาในโรงเรียน 4 ด้าน ปรากฏว่า ด้านกำหนดนโยบายและด้านนิเทศการเรียนการสอนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยที่ความเห็นของผู้บริหารสูงกว่าความคิดเห็นของครู ส่วนทางด้านการจัดสภาพแวดล้อมและการจัดกิจกรรมนักเรียนไม่แตกต่างกัน ปัญหาอุปสรรคในการส่งเสริมจริยศึกษาของผู้บริหารและครู มีอยู่ในระดับมากในด้านต่าง ๆ คือ ปัญหาด้านคะแนนพฤติกรรมของแต่ละรายวิชา ไม่ได้เป็นผลรวมของการประเมินพฤติกรรมที่เหมาะสม ปัญหาด้านเนื้อหาวิชาแต่ละวิชามีครูไม่สามารถจะใช้วิธีสอนอื่นที่เหมาะสมแก่การปลูกฝังคุณลักษณะทางจริยศึกษาให้แก่ นักเรียนได้ ปัญหาการเรียนการสอน มุ่งผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการมากเกินไปทำให้ละเลยเรื่องการปลูกฝังคุณลักษณะอื่น ส่วนด้านที่มีปัญหาน้อยคือ ปัญหาที่นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ทั่วถึง ปัญหาที่นักเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้ร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ และปัญหาครูเอาใจใส่ดูแลพฤติกรรมนักเรียนน้อยเกินไป

บัญชา ยี่สารพัฒน์ (2530 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการรักษาระเบียบวินัยนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการกำหนดระเบียบ การสื่อสารหรือแจ้งกฎระเบียบการประเมินพฤติกรรม และการปรับพฤติกรรม มีดังนี้ คือ โรงเรียนไม่ได้รับความร่วมมือจากบุคลากรในโรงเรียนเท่าที่ควร กฎระเบียบมีข้อปฏิบัติมากเกินไปยากต่อการปฏิบัติ นักเรียนไม่ให้ความร่วมมือ และไม่สนใจในข้อมูลที่ทางโรงเรียนแจ้งให้ทราบเกี่ยวกับความผิดและการแจ้งข้อมูลทำอย่างซักซ้าไม่ต่อเนื่อง เกณฑ์การประเมินไม่แน่นอน ขาดการติดตามและการประเมินอย่างจริงจัง ผู้ปกครองนักเรียนให้ความร่วมมือน้อย

กรมสามัญศึกษา (2525 : 112 – 113) ได้ทำการวิจัยเรื่อง พฤติกรรมของครู โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ด้านการปลูกฝังจริยธรรมในห้องเรียน พบประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1. การที่ครูส่วนหนึ่งยังไม่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน โดยเฉพาะด้านการตรงต่อเวลา และการแต่งกาย น่าจะเป็นอุปสรรคต่อการที่จะทำให้ นักเรียนเกิดเจตคติทางจริยธรรม
2. ครูได้ทำการปรับแก้พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียนน้อยมาก
3. ครูทำการปลูกฝังจริยธรรมตามโอกาสและเหตุการณ์ ไม่ได้วางแผนที่จะปลูกฝัง

ด้านความรับผิดชอบ และความมีระเบียบวินัยเป็นส่วนใหญ่ ส่วนด้านการประหยัด ความเสียสละ ความเมตตา กรุณา ความกตัญญู กตเวทิตะ และความยุติธรรมปลูกฝังน้อยมาก

4. ครูใช้วิธีการปลูกฝังจริยธรรม โดยวิธีบอก แนะนำ มากที่สุด ซึ่งขัดกับลักษณะของจริยธรรม จริยธรรมของบุคคลนั้น ประกอบด้วย การมีเหตุผล ความเชื่อ เจตคติ และพฤติกรรมทางจริยธรรม

6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

คีตตี้ (Kelley, 1991 : 52-12 A) ได้ศึกษาพฤติกรรมด้านคุณธรรมของโรงเรียนเกี่ยวกับการรับรู้และเข้าใจสภาพบรรยากาศของโรงเรียนในหมู่นักเรียนกลุ่มเสี่ยง จากการศึกษาลงความเห็นว่า ปัจจัยที่มีผลคือ

1. คุณธรรมเกี่ยวกับการบริหาร กฎเกณฑ์และทีมงาน
2. คุณธรรมความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน
3. เป้าหมายของโรงเรียน
4. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง
5. การเปิดโอกาสของทางโรงเรียน
6. ความไม่เอาใจใส่ของโรงเรียนต่อเด็กกลุ่มเสี่ยง
7. สถานภาพของนักเรียน (กลุ่มเสี่ยง/ไม่เสี่ยง)
8. เพศ (ชาย/หญิง)
9. คุณธรรมของค่านักเรียน
10. เจตคติของครูต่อสถานภาพและเพศของนักเรียน

วอร์ซอร์ (Warshaw, 1987 : 1450 – 1451 –A) ได้วิจัยเรื่อง เหตุผลเชิงจริยธรรมของเด็กเกรด 4 และ 6 ในโรงเรียนที่มีสภาพแวดล้อมต่างกัน กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชายและหญิงจำนวน 96 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์การใช้เหตุผลของโคลเบอร์ก ผลการวิจัยพบว่าเพศและระดับชั้นมีอิทธิพลต่อการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเด็กอย่างมีนัยสำคัญ แต่องค์ประกอบที่น่าสนใจคือ กลุ่มเพื่อนและอิทธิพลของโรงเรียนอาจส่งเสริมให้การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้น

แบร์ (Bear, 1979 : 4961 -- A) ได้ทำการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่มีต่อปัญหาด้านความประพฤติและสติปัญญา กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียน เกรด 6 จำนวน 60 คน ในเมือง ไอโอวา เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์ การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ของแสดนคัฟฟอร์ด ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาความประพฤติลดลงและวุฒิภาวะทางจริยธรรมเพิ่มขึ้นกับเด็กที่มีเขาว์ปัญญาสูงจะมีความก้าวหน้าทางจริยธรรม

แชมเบอร์ (Chambers. 1975 : 4222- A) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาทางความคิด ความสามารถในบทบาทของการกระทำและระดับของการพัฒนาทางจริยธรรมของเด็กอายุ 7, 10 และ 16 ปี ซึ่งเรียนในโรงเรียนรัฐบาล ในเมืองใหญ่กับเมืองเล็กที่อยู่ในระดับชนชั้นกลาง โดยใช้เครื่องมือของ เพียเจต์ โคลเบอร์ก และ WISC – R ผลปรากฏว่าพบความแตกต่างในการคิดทางตรรกศาสตร์ ความสามารถในบทบาทการเล่นเกม และการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเด็กในเมืองใหญ่และเมืองเล็กในบางแบบสอบถามเท่านั้น จริยธรรมมีความสัมพันธ์กับความสามารถทางภาษามากที่สุด และน้อยที่สุดกับการคิดให้เหตุผลทางตรรกศาสตร์ความสามารถในบทบาทการกระทำและการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมสัมพันธ์กันแบบขนานกันไป

จากการศึกษางานวิจัยในประเทศและต่างประเทศ ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาสภาพการดำเนินงานด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน ดังนี้ บิดามารดามีผลทำให้ค่านิยมทางจริยธรรมของนักเรียนแตกต่างกัน สังคมแวดล้อมมีผลต่อค่านิยมทางจริยธรรมของนักเรียน ครูส่วนหนึ่งยังไม่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน การปลูกฝังคุณธรรมนักเรียน ไม่ได้ทำอย่างเป็นกระบวนการที่ชัดเจน คือ ขาดการวางแผนการดำเนินงานจึงทำให้การปลูกฝังคุณธรรมนักเรียนไม่ครอบคลุมในทุกด้าน การปลูกฝังจริยธรรมยังใช้วิธีบอกแนะนำมากกว่าการฝึก การปลูกฝังคุณธรรมนักเรียนยังขาดความร่วมมือจากทุกฝ่ายในโรงเรียน อิทธิพลของสถานเริงรมย์ มีผลกระทบต่อพฤติกรรมด้านคุณธรรมของนักเรียน โรงเรียนขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก สามารถจัดกิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมนักเรียนได้ต่างกัน แสดงว่าปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมนักเรียนมีความสัมพันธ์กับขนาดของ โรงเรียน พฤติกรรมและความรู้เกี่ยวกับจริยธรรมของเด็กมีความสัมพันธ์กันต่ำมาก การสอนความรู้ทางศีลธรรมที่โรงเรียนไม่สามารถจะชักจูงเด็กให้แสดงคุณค่าทางจริยธรรมได้